

VIGILIA

V. ÉVFOLYAM
1939 OKTÓBER

TARTALOM:

MÉCS LÁSZLÓ: RODOSTÓ

JUST BÉLA: A KALANDOR ELINDUL

SIK SÁNDOR: Versek

REZEK ROMÁN: Charles Péguy
a francia föld szerelmese

GEORGE COSBUC: Orsódal

STEFAN O. IOSIF: Dorgálás

DEMÉNY JÁNOS: Fehér Buda
(Bartók és Kodály)

VÉGH GYÖRGY: Hófúttá pesti
utcán

RÓNAY GYÖRGY: 1919 (re-
gény)

KÖNYVEK

VARJAS BÉLA: Asszimiláció és irodalomtörténet — VÉGH GYÖRGY: Töredelmes
vallomás — Dr. GERELY PÁL: Az erdélyi magyar színészet
hőskora

SZERKESZTI

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA, RÓNAY GYÖRGY

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 800-1000 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

V á l l a l a t o k n a k
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekkszámla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban.

MÉCS LÁSZLÓ :

RODOSTÓ

Színek közt születtek. Magyar hon: színes táj,
zöld rónák, kék hegyek, Balaton: csupa báj,
szép földön, szép álmok: szivárvány, délibáb,
ezüstös, víg folyók, víg célok, nagy világ —
tengerbe iramlók, majd halált tagadó
hősi és vad élet, majd sírva vigadó.

Hol piros vérözön, hol arany dicsőség,
hol fekete fátum, hol kék nevetős ég
színezte magyarok híres édenkertjét
s Habsburgok, labancok hajtották, kergették
kurucok népeit idegen országba,
magyar mennyországból pogány bujdosásba.

Rodostó: kopárság, szürkeség, sziklahegy:
zöld bokros, zengő lomb itt igen ritka kegy,
előtte tenger van, kegyetlen, keserű,
a szívre lecsap a honvágy, mint keselyű,
egyhangú nappalok, egyhangú éjjelek,
monoton tavaszok, monoton bús telek.

Madár szól: vigalom, gyerek szól: vigalom,
— szegény bujdosónak így hangzik: siralom.
Virág szól: szerelem, — nekik csak: gyötrelem.
Nekik itt nem terem csak tüskés türelem,
türelem tíz évig, türelem húsz évig,
harmincig, negyvenig, halálig mindvégig.

Volna lehetőség: a Tenger, a Jóság!
— De a szeretetnek hajóját s hajósát
elsüllyeszti mindég keresztény és pasa:
ember az embernek legnagyobb farkasa!
Igy lett Márvány-tenger holt-tenger s koporsó
élő halottaknak így maradt Rodostó.

Rodostó, 1939. nyarán.

JUST BÉLA :

A KALANDOR ELINDUL

A Gare de Lyon-i földalatti megállónál kiugrott a kocsiból, gyors léptekkel felsietett a lépcsőn s végiment azon a kanyargó folyosón, mely közvetlenül az állomás előcsarnokába vezet. Körülnézett, majd rövid töprengés után hordérért kiáltott. „Tege be a táskát a tíz huszas ventimigliai express egyik elsőosztályú vagonjába. Itt van mindjárt a pénze, ne várjon rám feleslegesen.” A hordár eltűnt a lapos vulkán-kofferrel, a férfi pedig lassan fel s alá kezdett sétálni a hatalmas csarnokban, ahol az emberi zsvaj összekeveredett a motoros pogygyáskocsik csilingelésével és az indulásra kész vonatok tompán visszaverődő morájával. Időnkint a perronajtó előtt álló ellenőrökre tekintett, majd amikor az óra mutatója túljutott a negyeden, perronjegyet váltott az előre kiszemelt pénztárnál és megindult a kijárat felé. „Mikor indul a ventimigliai express?“, kérdezte, miközben átnyújtotta a jegyet; s a válasz után: „Akkor ismerőseim már valószínűleg beszálltak.”

Végiment az indulásrakész vonat mellett, egész előre, a mozdonyig, mely remegett a türelmetlenségtől. Ez a kíváncsiság még gyermekkorából maradt rá, amikor a hatalmas gépek mindennél jobban érdekelték s első pesti tartózkodása alatt (harmadikos gimnazista volt), az Állatkert helyett inkább a Nyugatira ment ki s órákig gyönyörködött a különféle lokomotívokban. Most gépiesen megszámolta a mozdony kerekeit, aztán visszafordult és megkereste, melyik vagonba tette kofferét a hordár. Felszállt, de az ablakot, szokásától eltérően nem függönyözte be, ne tudják meg, hogy utas van a fülkében. Az óvatosság felesleges volt, de a férfit teljesen megnyugtatta, mert úgy érezte, minden tőle telhető elővigyázatosságot megtett, s ha az utazás folyamán valaki mégis kéri a jegyet, a felelősség nem őt terheli.

A vonat elindult s a férfi, végignyúlva a vörös pamlagon, elaludni próbált. Az utolsó hetek eseménytelen s mégis fárasztó napjai felvillantak előtte, majd eltűntek a ma még ismeretlen, de nyugtalanítóan érdekes jövő forgószelében. Holnap délelőtt a Földközi tenger rozsdás sziklapartját fogja látni, pálmáival és fehér villáival. Összes vagyona kétezr frank és egy schaffhauseni aranyóra, melyet bérnyújtási ajándékba kapott, tizenöt évvel ezelőtt. És egy átlukasztott perronjegy.

Thomán Lajos kétéves tartózkodás után hagyta el Párizst. Egy őszi reggelen nagy reményekkel telve érkezett meg Londonból, ahol hasztalanul kísérte meg német filmtárszatait értékesíteni. Eleinte úgy látszott, hogy a franciáknál sem lesz több szerencséje, hetekig állás nélkül lebzsel; de a vélet-

len segítségére sietett vagy akaratereje győzte le az akadályokat, mert sikerült egy joinville-i gyár műszaki osztályának nem nagyon jelentékeny, de a párizsi magyarok által nagyon is megcsodált állását elnyerni. Ebben az időben Lala egy elegáns penzióban lakott, *bristol* papírú névjegyet csináltatott *Louis de Thomán, opérateur de la S. A. Ciné* szöveggel, és olyan diadalittasan számolt be az otthoniaknak felfelé ívelő pályájáról, hogy apja könnyezett az örömtől, amikor Lala levelét elolvasta. A felfelé ívelő karrierrel azonban baj történt, a *Ciné* csődbejutott s Louis de Thomán úrnak az egész dicsőségből csak egy csomag előkelő névjegye maradt. De Lala nem esett kétségbe: a neuilly-i penzióból átköltözött egy szerényebb polgári szállodába, majd amikor látta, hogy mint tisztviselő aligha helyezkedhet el Párizsban, egy ismerőse tanácsára a Marcadet-utcai „Hotel de Nantes”-ban vett ki szobát és a közeli teherpályaudvaron jelentkezett munkásnak. A szállodában emigráns magyarok, állástalan cseh zenészek, lengyel kömüvesek laktak és néhány francia munkás, akik mindnyájan a Chapelle pályaudvaron dolgoztak. Tehervaggónok tolatásánál segédkeztek, a vámhivatal ládáit bontották ki, vagy mászás ládákat targoncáztak. Lala végigpróbálta a háromfajta munkát és az utolsónál állapotodott meg, ami a legnehezebb volt ugyan, de azzal az előnnyel járt, hogy az ember ott éjjel dolgozhatott. Reggel hattól délután kettőig aludt, aztán átment a Boulevard Saint-Germain egyik művészkávéházába, ahol estig vitatkozott, tárgyalt, tervezgetett állástalan filmrendezőkkal, harmadrangú színészekkel és szélhámos tőkepenzesekkel. Ebben az időben Püspökvárra ritkábban érkeztek Párizsból levelek, a diadalmas hang is alábbszállt, de azért a karrier lehetőségére való célzás sohasem maradt el.

Egy váratlan chapelle-i razzia Lala sorsában újabb változást hozott. A rendőrségen megállapították, hogy tartózkodási engedélye ugyan rendben van, de dolgozni nincs joga, mert munkavállalási engedéllyel nem rendelkezik. Az Északi-vasútársaságot átiratban értesítették, hogy Louis de Thomán úr haladéktalanul elbocsátandó, ami meg is történt. Lala ott állt Párizs közepén, néhány száz frankkal a zsebében és egy bizonyítvánnyal, amely szerint 1935 március 12-től 1936 november 7-ig mint napszámos dolgozott a *Chapelle* teherárusztályán s ezen idő alatt nem merült fel ellene semmi kifogás.

Szomorú hetek kezdődtek. Lala most tudta meg, hogy pénz nélkül a kényszerű tétlenség fásasztóbb a legnehezebb munkánál is. Életmódja teljesen megváltozott: reggel hatkor kelt, magára kapta egybeszabott kék munkaruháját és már rohant is a földalattival valamelyik külváros felé. Ezekben a hetekben jobban megismerte Clignancourt, Levallois, Puteaux, Courbevoie, Billancourt, La Villette gyárnegyedeit, mint a történelmi Párizs sok nevezetességét, s ennek a korszaknak az emléke oly mélyen bevésődött a lelkébe, hogy ha évekkel később a francia főváros nevét hallotta, egy fenyegető gyárké-

mény vagy ormótlan háztömb képe merült fel előtte, vigasztalan novemberi éggel a háttérben. Az első napokban azt hitte, sikerül bejutnia valamelyik autógyárba, de mindenütt csak szakmunkásokat kerestek. Azután különféle üzemek, kocsimosók, garázsok következtek s a legtöbb helyen fel is vették volna, ha munkavállalási engedélyét felmutatja. A délelőtt így eredménytelen futkosásban telt el. Dél tájban visszatért a szállodába, megfőzte gázrezsóján kakaóját vagy tojásos makaróniját, megebédelt, azután ledőlt a keskeny vaságyra, vagy az ablakba ülve addig nézte az esőtől fényes háztetőket és a Sacré-Coeur fehér kupoláját, amíg a szürkület be nem takarta őket. Gyermekkora óta makacsul hitte, hogy erős akarattal és elszántsággal az ember minden akadályt le tud küzdeni és előbb-utóbb eléri a maga elé kitűzött célt. Most azonban voltak percek, — s ezek a percek néha napokig tartottak — amikor úgy érezte, értelmetlen dolog ismeretlen erők ellen küzdeni. Az első hetek elszántságát fásultság váltotta fel; mint a chapelle-i éjszakai munka idején, most megint délig aludt, a tétlenség kifárasztotta és mindent megbénított benne. Közben a maradék pénz veszedelmes fogyásnak indult, sőt december elején Lala kénytelen volt aranyóráját is elzalogosítani. De ezt a műveletet örömmel hajtotta végre, szinte szertartásos ünnepelességgel. Tízéves tapasztalata volt abban, hogy valahányszor a schaffhauseni aranyórától ideiglenesen meg kell válnia, sorsában mindig váratlan fordulat áll be.

Igy történt most is. A szálloda lakói többnyire ismerték egymást, s így tudták azt is, kinek van pénze és kinek nincs állása. Az elzalogosítás estéjén Thomán Lajost meglátogatta egyik volt chapelle-i kollégája, s amikor beszélgetés közben Lala állástalanságára került a szó, a másik meglepő tanáccsal hozakodott elő. „Tavaly megismerkedtem egy hollandi mérnökkel, aki évek óta Monte-Carlóban él és abból tartja fenn magát, hogy saját szisztémája szerint napi két órát ruletkezik. Hívott, menjek le vele, de a szisztémához legalább ezerötszáz frank tőkére van szükség, s nekem még életemben sem volt annyi pénzem. De elkértem a címét s időnkint írok is neki egy lapot, elsősorban azért, hogy válaszából a szisztéma megbízhatóságára következtethessek. Próbáljon szerezni valahonnan pénzt és utazzék le a Riviérára.” — „De hiszen az út maga legalább háromszáz frankba kerül.” Lalát rögtön megkapta az ötlet, csak józan lénye védekezett ellene, — de már tudta, hogy nemsokára Monte-Carlóban lesz. „Azzal ne törődjék. Ha utazott francia vasúton, valószínűleg észrevette, hogy senkisémm kéri útközben a jegyet, viszont a be- és kiszállásnál az állomáson nagyon szigorúak. Megírjuk barátunknak, hogy maga melyik vonattal érkezik, s majd várni fogja két perronjeggyel. Maga viszont itt vált egy perronjegyet, csomagját hordárra bizza, s nyugodtan felül a vonatra. Lehetőleg első osztályú fülkébe üljön, az kényelmesebb és még kevésbé van kitéve annak, hogy valaki a jegyet kérje. Nem tudom, mennyire biztos

a hollandi mérnök játékszisztémája, de a perronjegy-szisztémaért felelősséget vállalok. Nyáron, amikor kétheti szabadságot kapunk a Chapelle-on, mert kevés a munka, fél Franciaországot bejárom ezzel a módszerrel, s még szállodára sem kell sokat költenem, mert többnyire éjjel utazom. Természetesen gyorsan és első osztályon.”

Aznap Lala éjfélig pénzkérő leveleket írt. Lajos bácsinak, aki főorvosi jövedelméből nyugodtan küldhet ezer frankot szerető unokaöccsének; egy volt osztálytársának, megható színekkel ecsetelve pillanatnyi helyzetét; s végül Gréte hugának, biztonság kedvéért. December közepe után a várt pénzek befutottak, s így történt, hogy Thomán Lajos huszadikán érzékeny búcsút véve a „Hotel de Nantes”-tól, elhagyta Párizst.

Nem tudott elaludni. Az elkövetkezendő napokra gondolta, a kíváncsiság és bizonytalanság érzése állandóan nyomta a gyomrát, s amikor a fáradtság mégis erősebbnek bizonyult és már majdnem elszunnyadt, egy állomás ívlámpáinak felvilágosító fénye megint felébresztette. Kiment a folyosóra és gépiesen végigsétált rajta, mintha számba akarná venni ismeretlen utitársait. De a fülkék, egy kivételével, üresek voltak: aki megteheti, hogy első osztályon utazzék a Riviérára, éjjel inkább hálóhelyet bérel. A világos fülső ajtaját és ablakait befüggönyözték, s így Lala nem tudta megállapítani, kivel vagy kikkel utazik együtt. Valószínűleg nem perronjeggyel utaznak és több van a tárcájukban, mint kétezer frank. Rá akart gyujtani, de nem találta gyufáját. „Mégis kénytelen leszek benyitni és tüzet kérni, mert kalauz remélhetőleg nem jön erre s reggelig aligha bírom ki cigaretta nélkül.” Kopogásféle mozdulatot tett, aztán benyitott. A kupében az ablak mellett egy fiatal nő ült és kinézett az éjszakába.

Thomán Lajos zavarában kivette szájából a cigarettát, azután — mint aki számára más választás nincs, — kissé meghajtotta magát és megszólalt:

— Bocsánatot kérek, hogy alkalmatlankodom. Nem tudok rágyujtani, nincs gyufám.

Ha a gyufaskatulya a zsebében van és pusztá ürügyből nyit be, hangja valószínűleg nyugodtabb lett volna. A nő tekintetéből meglepetés tükröződött, mintha a belépő álmából riasztotta volna fel, s nem tudná, hogy mit mondtak neki az előbb. Azután lassú mozdulattal lehúzta kesztyűjét, kivette táskájából a kért gyufát és átnyujtotta az ajtó mellett álló férfinak.

— Legokosabb lesz, ha rögtön magánál tartja az egész dobozt, — mondta halkán, — az éjszaka folyamán bizonyára többször lesz rá szüksége.

Idegenes kiejtéssel beszélt, de még így is észre lehetett venni hangjának gúnyos árnyalatát. „Csodálatos, — mondta ez a hang, — hogy a férfiaknál rögtön van gyufa, ha a velük szem-

ben ülő idegen nő cigarettatárcája után nyúl, de eltűnik zsebükből, mihelyt maguknak van szükségük tüzre és a közelben egy nő van.”

Lala udvariasan meghajtotta magát, köszönetet mondott, majd eltűnt. Kint rágyújtott és a folyosói lámpa fényénél szemügyre vette az ajándékot. A bájos utitárs nem is olyan nagylelkű, a doboz félig üres. Kiejtése már elárulta, hogy idegen; a gyufaskatulya még indiszkrétebb: Lodzban készült, vagyis a nő lengyel. Valami bánata vagy gondja lehet, mert a doboz széleit ideges ujjak betördelték. Kesernyés parfümöt használ, *Nuit d'orange*-t vagy *Cuir de Russie*-t. „Ha mindent tekintetbe veszünk, jelentéktelen ajándék, de így ismeretlenül mégsem fogadhatom el,” gondolta Lala és elmosolyodott. Elszívta a cigarettát, azután megint benyitott.

— Lelkiismeretfurdalásom támadt az elfogadott doboz miatt. Ha nem haragszik meg érte, visszaadom, s egyúttal ünnepélyesen azt is megígérem, hogy nem zavarom többé. — Elhallgatott, majd amikor a nő mosolyogva átvette a dobozt: — Egész éjjel itt fog ülni ébren az ablak mellett? Talán honvágya van?

— Nincs honvágyam (honnan tudja ez a férfi, hogy nem vagyok francia?), csak nem tudok elaludni.

— Ha megengedi, hálából a gyufáért, megtanítom az elalvás művészetére. Mert nem elég lefeküdni és azt mondani: most elalszom, most aludni akarok. A test nem hajlandó minden parancsot teljesíteni s pusztá daczból is fellázad.

Elhallgatott, majd amikor a nő kérdő tekintetet vetett rá, leült vele szemben, az ellenkező sarokba és folytatta:

— Néha olyan gyorsan alszunk el, mint a gyermek, aki imáját sem tudja befejezni. Máskor már lefekvés előtt érezzük, hogy vergődni fogunk ágyunkban. Ilyenkor csak az segít, ha különféle előkészületeket teszünk, mielőtt álomra hajtánók fejünket. Mozdulatainkat fokozatosan lelassítjuk, szertartásos nyugalommal lemoszuk arcunkat, ünnepélyes lassúsággal bemegyünk szobánkba, ahol már csak az állólámpa ég távol az ágytól, és olyan elővigyázatosan, nesztelenül, meggondoltan vetkőzünk le, mintha egy elhamarkodott mozdulattal az életünket kockáztatnánk. Ez az elalvási előkészület pozitív része. Nem kevésbé fontos, de nehezebben valósítható meg a negatív rész. Ha lefeküdtünk, valaki bejön a szobába, leül a lámpa mellé és halkán, monoton hangon verseket kezd olvasni, vagy ami még jobb, mesélni kezd. Mi mozdulatlanul fekszünk a hátunkon, zárt szemmel és engedjük, hogy a hang körülvegyen bennünket, lágyan elborítson, mint kis homokszigetet az áradó tenger. Még nem alszunk, a szavak zenéje még eljut fü-lünkhöz, de már nem tudjuk, hol vagyunk, kik vagyunk, honnan jön a hang.

Lala elhallgatott és utitársnőjének példáját követve, kibámult az éjszakába. Azután újból megszólalt:

— Szerette gyerekkorában a meséket?

— Igen — jött az ellenkező sarokból. — Volt egy öreg cselédünk, aki esténként a legfantasztikusabb történetekkel al-
tatott el, de nem annyira nekem mesélt, mint inkább saját
magának. Megtörtént, hogy álmomból az ő meleg hangja ri-
asztott fel. Ilyenkor aztán sokáig nem tudtam elaludni.

— Én most visszamegyek a fölkémbe — mondta Lala. —
Ha aludni akar, tegyen úgy, amint ajánlottam. Negyedóra múl-
va visszajövök és a gyermekkori cseléd helyett, ha megengedi,
én fogok mesélni.

Nem kérdezte meg a nőtől, elfogadja-e szolgálatát, csak
felállt, és választ sem várva, magára hagyta. De egy-két perc-
cel később valaki elhaladt az ajtaja előtt, s amikor Lala a jel-
zett idő után halkán kopogott utitársának fölkéjén és benyi-
tott, bent már az éjszakai kék lámpa égett. A homály olyan
mély volt, hogy az első pillanatban a fekvő nő arca teljesen
összefolyt plédjének sötét színével s csak a fehér utipárna szé-
lét el lehetett tisztán látni. De mesélés közben Lala fokozatosan
kivette a mozdulatlan arcot, a vállak lágy hajlását, a pléd alatt
összekulcsolt kezeket és a betakart test egész körvonalát. In-
kább csak érezte, mint látta, hogy a nő szeme le van zárva, ami
megnyugtatta, mert zavarhatta volna a tudat, hogy valaki
figyeli. Néhány másodpercig hátrahajtott fejvel a kék lámpát
nézte, azután halkán mesélni kezdett.

— Valamikor régen élt egy szőke, kékszemű kisfiú, aki annyit
tudott a világról, hogy házuk körül kert van, a kert előtt út, mely
balfelé a városba vezet, jobbfelé pedig a patak mentén egy árnyé-
kos völgybe. Szüleitől hallotta, hogy a völgy után hatalmas hegy kö-
vetkezik, majd megint városok, erdők, országok s végül a végtelen
tenger. A tengeren túl égigérő fal van, mögötte pedig az Isten la-
kik. A kisfiú mindebből csak a város házait látta, és a völgy kez-
detét, a patak partján egy rombadőlt malommal, melyben denevérek
tanyáztak. Egy téli délután egyedül maradt kertés házukban, — szü-
lei felmentek a városba, testvérei pedig a szomszédos ház udvarán
szánkáztak — s hirtelen az a gondolata támadt, mi lenne, ha meg-
nézné, milyen az a hatalmas hegy a völgyön túl. Felvette kabátját,
fehér hósapkáját és kétujjú kesztyűjét, azután elindult a felfedező
útra. Nemsokára háta mögött maradt a malom, a völgy alján vezető
út mentén mindig magasabb és magasabb havas fenyőfák kísérték a
kisfiú szapora léptét, úgy érezte, már nagyon régóta halad a völgy-
ben, de a hatalmas hegy nem akart feltűnni. Egy pillanatig arra
gondolt, jobb lenne, ha megfordulna és visszatérne a kertés házba,
azonban a kíváncsiság erősebb volt, s ő folytatta útját. Ilyen hosszú
ideig még sohasem gyalogolt életében, s ezért nagyon csodálkozott,
hogy nem érez semmi fáradtságot. De valami más még jobban meg-
lepte: ahelyett, hogy lassan sötétedni kezdett volna, a táj fokozato-
san megvilágosodott körülötte, mintha az idő kereke fordítva járna,
alkonyból a reggeli ragyogás felé. Csodálkozott ezeken a dolgokon,
de nem érzett semmi félelmet. Csak akkor dobbant meg a szíve, ami-
kor egy kanyar után hirtelen feltűnt előtte az óriáshegy. Vastag hó-
lepel borította és a napsütésben úgy csillogott, hogy a kisfiú kény-
telen volt behúynyi a szemét, mert nem akart megvakulni. Amikor
kis idő múlva kinyitotta, egy birkabundás öregembert látott maga
mellett, aki a hegy tetején álló házra mutatott. „Gazdám leküldött,

hogy vezesselek hozzá. Induljunk hát el, már biztosan türelmetlenül vár rád”, szölt az öreg. A kislejű engedelmesen kezét nyugtatta és megindultak a hegy telejére vezető kacskaringós úton. Erős szel fűt, hallani lehetett panaszos hangját, de a gyermek csodálkozva látta, hogy az útmenti bokrok és fák száraz levelei meg sen rezdülnek. Szerette volna megkérdezni vezetőjétől, mi ennek az oka, és az is érdekelt volna, honnan tudták az ő érkezését, de meggondolta magát és hallgatott. Még sohasem volt ilyen boldog, pedig időnkint eszébe jutottak szülei, akik majd nem tudják elképzelni, hova tűnhetett el, — és az a gondolat is megdobogtatta szívét, hogy miként fog hazatalálni. Nem sokáig töprenghetett, mert felérték a hegy tetejére. A ház kapuja nesztelenül kinyílt s az öreg ismét megszöalt: „Csak menj a termeken keresztül, egészen addig, míg egy ajtó zárva nem marad. Ott kopogtass és ha választ hallasz, lépj be.” A kislejű üledelmesen meghajította magát az öreg elött, azúdn hósapkáját a kezébe véve, elindult. A termeket elválasztó szárnycs ajtók maguktól szétlárultak közeledtére, míg végül az egyik csukva maradt elötté.

Thomán Lajos meglepetten elhallgatott, mert tisztán látta, hogy utitársa arcán könnyek gördülnek végig. Egy emlék jutott az eszébe, vagy talán valami bánata van? Ugyan ki lehet ez a nő, honnan jön és hova utazik? Holnap elválnak útjaik, sohasem fogják látni egymást, de ma még egy idegen ember meséjét hallgatja és némán sír. A férfi folytatja:

— Lehúzta kétujjú kesztyűjét és bekopogott: „Csak gyere be!”, hallotta. Felágaskodott, mert a kilincs magasan volt, s a következő pillanatban már be is lépett a lerembe. Köröskörül a mennyezetig hatalmas könyvek takarták el a falat. Más bútor nem is volt a teremben, csak a túlsó végén egy hatalmas asztal. A kislejű arrafelé indult, mert az asztalnak ugyan csak a körvonalat látta, de sejtette, hogy a ház urát mögöttes fogja megtalálni. S valóban, mikor közelebb ért, egy embert pillantott meg, aki az asztalnál ült és olvasott. Odalépett hozzá, meghajította magát és ránézett a ház urára, aki olyan öreg volt, hogy a másik öregember nagypapa lehetett volna. „Hát eljöttél”, mondta a kislejűnek. „Igen.” — „Tudsz olvasni?” — „Igen.” — „Akkor ülj ide a helyembe, én majd egymásután idehozom neked kastélyom összes könyveit.”

A hold besütött az ablakon, s amikor az aggastyán elindult a könyvespolcok felé, a kislejű meglepődve látta, hogy nincs árnyéka. De nem sok ideig tűnődhetett ezen a különös jelenségen, mert az első hatalmas könyv máris elötté feküdt. Kinyitotta és az öreg petróleumlámpás világánál olvasni kezdte. Csodálkozása nőttön-nött: gyönyörű történetek voltak a könyvben a napról, holdról, különböző csillagokról és üstökösökről. Mindaz, ami eddig rejtélyként állott elötté, most érthető lett, mintha valami titokzatos fény világította volna meg. Aztán újabb könyvek következtek a hegyekről és tengerekről, a városokról és országokról, a madarokról és halakról. Az aggastyán fáradhatatlanul hordta a nagyobb-nál nagyobb köteteket, s a kislejű megállás nélkül olvasott. Csak akkor tartott egy pillanatnyi szünetet, amikor észrevette, hogy a hold helyett a lenyugvó nap vörös sugara világítja meg a mennyezetet. Az ablakhoz lépett, de nem sokat látott a völgyből, mert a felhők mindent elfedtek. Visszaült a helyére és megint belemert az olvasásba. Most a különféle földrészek és emberfajok következtek, térképekkel és színes ábrákkal. S végül az aggastyán egy olyan nagy könyvet tett eléje,

hogy a kisfiúnak fel kellett térdepelnie a székre, mert másként nem tudta volna a felső sorokat elolvasni. Ebben a könyvben az angyalokról volt szó és az Istenről, aki szempillantásával kormányozza a világot, de ugyanakkor egy hajszál hullásáról is tudomása van. „Gyermekem — mondta az aggastyán mikor a kisfiú az utolsó sort is elolvasta — most menj szépen vissza oda, ahonnan jöttél, de jól őrizz meg szívedben mindazt, amit a könyvekből megtanultál.“ A kisfiú mélyen meghajtotta magát és lassan kiment a teremből. A kapu előtt már várta a másik öreg ember. Elindultak a kanyargós úton, anélkül, hogy egy szót is szóltak volna egymáshoz; az ágak és a száraz levelek most sem mozdultak a szélben, de a kisfiú nem vett észre semmit, mert az aggastyánra és könyveire gondolt. A hegy lábánál az öreg elbúcsúzott tőle; ő most is illedelmesen meghajtotta magát és folytatta útját. Délután lehetett, mikor hazaért, de még nem alkonyodott. Szülei nem kérdeztek semmit s ő sem számolt be a vele történt dolgokról... Az élet folyt tovább, a kisfiúból felnőtt férfi lett, bejárta a nagyvilágot, voltak boldog pillanatai és szomorú napjai, de szívében csak az maradt meg, amiről a kastélyban megtudott.

Lala elhallgatott. Utitársa úgylátszik álomba merült, egyenletes lélegzetét még a vonat zakatolása mellett is tisztán hallotta. „Olyan vagyok, mint az öreg lengyel cseléd, magamnak mesélek.” Szeme annyira hozzászokott a homályhoz, hogy a mozdulatlanul fekvő nő arcát most tisztán látta. „Lány lehet; egy asszony nem tud ilyen nyugodtan aludni és nincs ilyen tiszta homloka.” Már sajnálta, hogy beszélgetés közben nem nézte meg figyelmesebben a nő szemét. Csak arra emlékezett, hogy tekintetéből az öntudat nyugodt fölénye áradt s ugyanakkor szomorúság is, ami nézését kissé lágyabbá tette. A barna hajból sötét szemekre lehetett volna következtetni, de Lalának ebben a percben úgy rémlett, hogy szürke szemű van.

A pléd vége lecsúszott a földre. Óvatosan megigazította, azután lassan a nő arca fölé hajolt, ajkával megérintette homlokát, és nesztelenül elhagyta a fülkét. Tíz perc múlva már ő sem volt ébren.

Amikor reggel felé kinyitotta a szemét, az ablakon keresztül egy állomást pillantott meg, homlokán fehér táblával: AVIGNON. Ösztönösen felugrott, lehúzta az ablakot és kitekintett. A perronon egy nő állt, szürke kabátban, pléddel a karján, és a lassan gördülő vonatot nézte. Megpillantotta a férfit, néhány lépést tett előre, majd integetni kezdett zsebkendőjével. „Isten vele! — kiáltotta Lala. — Miért nem mondta meg, hogy Avignonban kiszáll?!” A választ elkapta a reggeli szél, de a vonat alig látszott, amikor a nő még mindig lobogtatta zsebkendőjét a távolodó férfi után.

Just Béla

SIK SÁNDOR :

VERSEK

ESŐ, ESŐ, ESŐ.

Eső, eső, eső,
Vigasztalan és végtelen.
Elömlő ólom odafönn,
Elömlő posvány ideleenn.

Eső, eső, eső.
Mi lehet odafönn?
Csak egy van ilyen el nem fáradó:
Fosztott anyák szemén a könny.

Eső, eső, eső,
Te tán az Isten könnye vagy.
Kicsalt a szívekből felborzadó
Sarkéji fagy.

Eső, eső, eső.
Talán a türelem
Végtére odafönn is elfogyott
És most már nem lesz másként sohasem.

A MESSZE HÚZOTT ZIVATAR NYOMÁBAN.

A messze húzott zivatar nyomában,
A mámorosra töltözött
Sikongó fű között
Részegen lép a lábam.

A fiatalra fürdött nyugaton
Lobog a nap a párás kék alatt.
Rám tűz. A súlyos tűz-fejék alatt
Meghajlik homlokom.

Elfogadom, Uram, elfogadom.

CSEMETE-AKÁC LOMBON ÁT.

I.

Csemete-ákác lombon át
Felhő-pihék.
Felhőske-hasítékon át
A kondor ég.
Mi van a dombor ég fölött?
A semmi úr.
És mi van a semmiség fölött?
És még azon fölül?

II.

Legyez a lombos pillanat.
Mély-kék a csend.
Mi sír a lombos szín alatt,
Ha elpihent?
Mi sír a lombos szív alatt,
És azon is belül?
Hallod, hogy nő a mély dagály,
Amelyben élet és halál
Cseppenként elmerül!

Sík Sándor

CHARLES PÉGUY, A FRANCIA FÖLD ÉS NÉP SZERELMERE

Magyar szívvel, magyar tollal miért nyúlok francia tárgyhoz? — kérdezhetné valaki. Miért a francia föld és nép szeretetéről akarok írni most, amikor a mi népünk újra éledő nemzeti lelke mellett kéne virrasztanunk munkás éjszakákon és figyelniünk kellene szíve minden dobbanását! — Hát igen, tudom, hogy ez a mi feladatunk. Nem is akarok máshonnan diktáltatni ütemet a föld és a nép szeretetében, (jaj, mennyire megtanultuk szeretni ezt a mi véres és könnyes földünket!), hanem az új hajnalt váró magyar virrasztásban éppen csak át akarok nézni egy pillanatra egy másik föld és egy másik nép felé. Hadd lássam, hogy a romlatlan (!) francia föld szeretete hogyan virrasztott a világháború előtt — egy olyan nagy szerelmese lelkében, mint Péguy volt!

Azóta sok minden megváltozott. De talán öntudatosabban virrasztunk most mi magyarok, ha észrevesszük, hogyan és mennyire szereték másutt is az anyaföldet és a népet; meg látjuk a lélekben több szempontból közelálló francia nép titokzatosan működő erőit és belső kapesait, — aztán talán tisztábban és nagyobb öntudattal virrasztunk a magyar éjszakában.

Csak ezt akarom, csak ezt szeretném elérni — magyar szívvel, magyar testvéri akarattal. Sapienti sat.

*

Charles Péguy legszebb sorai fényesen bizonyítják, hogy a francia nemzeti öntudat egyik leghatalmasabb tényezője a hazai föld szeretete. Azoknak a középkori íróknak és költőknek unokája ő, akik nem győzték eléggé ismételtetni a „douce France — édes Franciaország” dicsékvést és akiknek egyik XVI. századbeli örököse (Ronsard) ezt írta: „Csak hadd hengegjen a görög az ő hazájával! Én a gyönyörű francia földről és szent nevére énekelek és daloltatok mindenfelé.” Ha már most nem felejtjük el, hogy az egyéni színezetű francia nemzeti öntudat mekkora önmagasztalásra képes — a csakugyan benne lakó erkölcsi és kulturális tartalom miatt —, akkor kelendő bírálattal és mégis megértő szívvel fogadhatjuk Péguynek, a világháború előtti francia irodalom rendkívüli tehetségű írójának áradozásait.

Orléans, Chartres és Párizs vidékén kívül Péguy alig látta Franciaországot. Nem is volt alkalma, hogy más néphez

és idegen földhöz hasonlítsa a magáét, egyszer sem hagyta el hazája területét. Elámuló önmagába merüléssel kezdett énekelni először a saját szülőföldjéről, a Michelet érzése szerint komoly és szigorú Chartres és Orléans tájairól, aztán (legtöbbször prózában) áradó himnuszokat írt a francia föld és nép gyönyörű erényeiről és időfeletti hivatásáról. Jeanne d'Arc szeretetének misztériumát, írói pályája gyönyörű zsengejét, — az ő kedves beauce-i és meuse-i tájainak szerény ceruzarajzával díszítette és az Orléanski Szűz hősiességét mindenestül a nép vérének tulajdonította: „A történelemben élő Jeanne d'Arc csak mélyen és örökre a népé lehet!”

Szívből írhatott a régi francia népről, mert ő is belőle nőtt ki. A későbbi párizsi munkarobtotban is látja, amint szeptemberi ködben fáradtan munkába kezdenek a jó parasztok a szőlődombokon: fáradt testtel kezdik, de délre már dalolnak, mert a munka kiegyenlíti a test fáradtságát; csak este jön újra vissza a tompa összegörnyedés. Közéjük képzeli magát is, öreg parasztnak, akit a munka görnyesztett meg: „Ott megy a Péguy-apó” — mondogatják az unokák... Aztán föleszmél a Cahiers de la Quinzaine szűk nyomdahelyiségében: „Fiatal évek álmai, mivé lettetek?”

Azóta sok fiatal hajlott öreggé a szüreteken és az aratásokon, Párizsba tévedt testvérük szeretne úgy írni, mint ahogy ők aratnak és úgy szüretelni, mint ők a jó években; csak legalább úgy tudna írni, mint ahogy ők beszélnek, — ha íróeszközei igazán fegyverek lehetnének, mint az ő kapáik a földért és a termésért vívott harcban, ha az ő munkája is harc lehetne!: „Vajha csendben ugyanazok lehetnének, akik voltunk gyerekkorunkban!": dolgos és imádságos parasztok.

Paraszságát soha sem tagadja meg; mindig úgy megy a régi testvérek és társak közé, mint aki igazán haza megy, nem városi barátok szalonjaiba, hanem illatos mezők házai közé. Az öreg parasztok fiúkként, a fiúk testvérukként várják mindig.

Halévyhez melegebb szálak fűzik, mint a többi városi baráthoz, mert rokon vidékről indultak mind a ketten. Igaz, utaik azóta elváltak: „Sokat utazol, Halévy. Gyere el egyszer hozzám, az Orléans melletti kis faluba, szüretre. Nézd csak, éppen most hívtak engem is; nem tréfálok, a parasztok nem szoktak tréfálni, ők komolyan beszélnek, ha ilyen szent dologról, „szüretről” van szó.” — Érzí, hogy hiába beszélne Halévynek — akár reggelig is a paraszt dolgairól, mert azt látni kell és főleg élni. Ott kell lenni velük, amint az elpusztult vetés fölött is azt mondják: jobb lesz jövőre. — „Azért csak gyere, Halévy! Ott leszünk majd a szüreten, meglátod, milyen szent ritus szerint megy nálunk ez a nagy esemény. A szüret itt cél, mert maga a szőlő csak eszköz a szüret ünnepélyes végzésére. Meglátod, milyen tárt karral fogadnak engem, bár úgy szólítanak, hogy „tanár úr”. Igazuk is van! Olyanformán hangsúlyozzák ezt a megszólítást, mintha ezt mondanák: ez egy kicsit kü-

lönös valami, kicsit veszélyes, mert mintha politikai íze volna, hiszen a „tanár úr” biztosan ismeri a nagy világot, az ő képviselőjüket is. — Halévy, téged nem fogadhatnak úgy, mint engem. Számukra te csak tisztelt vendég vagy, városi ember, akít a vendégfogadás szabályai szerint kell fogadni. — Halévy, én vagyok számodra az utolsó nyílt parasztház. Csak nem akard ezt is bezárni magad előtt?”

Milyen volt ez a parasztház és a körülötte folyó élet? Egyszerű, munkás, imádságos, mint az 1873—1880 körüli francia földművelőké és kis iparosoké: anyja széket font, nagymama teheneket legeltetett közel a kis házhoz, ott a virágos kert alatt, vagy a Meuse-parti dombokon. A folyóparton dalolva mostak ruhát az asszonyok, a réteken meg birkákat legeltettek a kis lányok, — olyanfélék, mint Jeanne d’Arc és Hauvette az egyik Péguy-elmélkedésben. (Le mystère de la charité de Jeanne d’Arc.)

Bent a házban minden ragyog a tisztaságtól: a nagy szekrény, a diófaágy és a mindig éber falióra. Rajtuk egész nemzedékek szorgalmának nyoma: finom törülközőkkel töröltették őket naponkint szép tisztára, ragyogó fényesre. — A kis Péguy is.

És milyen egyszerűen szép ezeknek az embereknek lelke! Egész bölcsességük csak ennyi: vannak jó és rossz emberek: a jó munkások a lehető legjobb akarattal dolgoznak, készítik a szalmaszéket, nemcsak azért, hogy a vevők meg legyenek elégedve, hanem elsősorban magáért a jó munkáért („ouvrage bien faite” — mondja Péguy, önkényes egyeztetéssel.) Mások nagy megbecsülése, a szabadság szeretete, a házi tűzhely melegének ápolása, néha hatalmas testi és lelki erő, de mindig imádságos hit és tevékeny szeretet: ezek a nagy belső erők alkotják lelki életüket.

Mögöttük (— a nagyapák is alig emlékeznek rá —) ismeretlen nemzedékek fekszenek a kis temetőben: mind-mind a keresztény munka csendes munkásai. Úgy éltek és úgy imádkoztak, amint Péguy leírja a favágó életét: kemény téli hidegben jegeskarú fákat döntöget a favágó. Dolgozik, szenved a feleségéért meg a gyerekeiért. Ők otthon vannak a tűzhely mellett, játszadoznak... két fiú és egy leányka. Isten előtt ő az atyjuk, a jó favágó, — nyáron jó szőlőmunkás. Eszközzeit, szerszámait majd öröklék a fiúk... rájuk hagyja a faj és vér erejét is, a lorraine-i vért. Ezt senki sem veheti el tőlük. Ha majd ő már nem él, akkor a három gyermek lép nyomába, lesz belőlük is jó paraszt, jó munkás, a plébánia jó hívője. Mert Franciaországnak és vele a kereszténységnek tovább kell élnie erősen! Az Uristen is áldó szeretettel néz erre az emberre: „Fiam, jó munkásokat, jó kertészeket neveltél nekem az én szép kertemben, ezen az édes francia földön. Tizennégy százados jó kertészek öntözik az én franciaországi kereszténységem (— Jeanne d’Arc korának kereszténysége —) kertjét. Mindent csatornáztak, mindent jól öntöztek a lélek kertjeiben.”

Szép nép, tele sok kegyelemmel, örök fiatalsággal, mert jól megtanulta Jézus, a Nagy Kertész tanítását. „Francia népem, kedves népem, francia földem, kedves kertem, — tiszta, egészséges kertésznépem, te úgy odanőttél a reménységhez és... a szívemhez...

Péguy addig megy ebben az elragadtatásban, hogy Istent így beszélteti: „Jó francia vagyok én is, egyeneslelkű, mint a francia, törvénytisztelő, mint a francia; én Franciaország királya vagyok. Ha az utolsó szegény sem félt Szent Lajostól, akkor ti mit félnétek éntőlem? Én már csak igazán érek anynyit, mint Szent Lajos? Amikor Ő szeretett engem, akkor biztos voltam a dolgomban. Tudom, mit mondott a szeretetével! Mert Szent Lajos szabad francia úr. Mikor Ő szeret, akkor igazán érzem, mit jelent az ember szeretete. Ő inkább lenne leprás, mintsem hogy egyetlen halálos bűnnel megbántana. Mennyire szeretem őt ezért. Joinville inkább követne el harminc halálos bűnt, minthogy a leprát fogadná el az én kezemből. (A szerencsétlen, nem tudja, mit beszél.) De azért őt is nagyon szeretem.” Ez a Péguy-elgondolású Isten különösen szereti azokat, akik nemcsak szabadon, hanem szinte nagylelkűen adják szeretetüket: a franciák ezt adják neki. Számukra így természetes, ez az ő nagy tettük. Olyan nép ez, mely kitárt kézzel és szabad szívvel jött a világra és ingyen, nagylelkűen adja szeretetét, viszonzást nem vár érte. Hiszen más-kép nem is lenne szeretet! Szabad, hálás nép, mely fölemeli fejét és tud beszélni a nagyokkal és hatalmasokkal, még Vele, az Istennel is. Csak akkor hajt térdet a három csengetyűsóra, ha az Isten Fiának teste az oltárról áldón emelkedik föl. Nem azért imádkoznak, hogy Vele alkudozzanak; tudják, hogy a kegyelem Tőle jön; Tőle függ, hogy mennyit ad nekik.

A hit is olyan, mint a francia földbe mélyen gyökeret vert, mélyen megalapozott katedrális; olyan, mint egy nagy fa, mint a francia föld szívében mélyen gyökerező tölgy. Ebből az öreg tölgyből táplálkoznak a bimbók, a szép francia lelkek. De bimbók nélkül, szép új virágok nélkül nem élhetne az öreg tölgy sem!

Amikor Jeanne d'Arc végigné az égő romokon, fájdalomában Péguy egész fájdalma szól: az angol katonák ötven éve pusztítják az érett vetéseket, égetik, rabolják a templomokat. Nos, mégis minden ősszel újra vet Jeanne d'Arc apja, az Hauviettéé is, meg a többieké is: a jó francia parasztok mind-mind újra vetnek, újra dolgoznak ugyanolyan aggódó gondal. A lerombolt és fölégetett templomokat és plébániákat újra építik. Egyetlen pillanatra sem szűnik meg az istentisztelet: a szent mise, a vecsernye most is folyik, a húsvéti áldozás is — ugyanúgy, mint eddig minden jó munka Istenért. De hogy a jó Isten megáldja a vetést, ahhoz előbb minékünk magunknak kell vetnünk. Mi csak ennyit tehetünk, aztán áldást kell kérnünk a vetésre, — a többi a jó Isten dolga: Tőle függ, Ő a mesterünk, úgy hallgat meg, amint Ő akarja. Ez a bizalom tart

meg mindent, ami még megmenthető. Mennyi vér és veríték, mennyi új szőlőtermés és búzaliszt kellett ahhoz, hogy feltáplálja a háborúban elesett hősöket! „Mily nagy anyai szeretet és mennyi véres veríték kellett addig, míg Krisztus a Kálváriára ért” — teszi hozzá Péguy és ezzel a százéves háború gyötrelmeit és a francia szenvedéseket természetfölötti magaslatra emeli.

A keresztes háborúban is a francia volt Istennek legjobb katonája — Péguy szerint. Nem várt rendelkezéseket; látta, tudta, mit kell tennie és egész lélekkel vetette bele magát a küzdelembe Isten országáért. Keresztes háború mindig folyik a földön. „Ezért még elképzelni is borzasztó, — mondja Isten — mi volna, ha nem lennének az én franciáim.”

A francia nép apoteozisát Péguy még jobban, még nagyobb lelkesedéssel írja tovább; néha védekezik, aztán a védekezés nagy dícséretben csattan ki: könnyedsége, ügyes gyorsasága miatt — mellyel az Isten ügyeinek szolgálatában serénykedik — könnyű fajsúlyúnak ítélik ezt a népet a világ többi nemzetei. De Isten megmérte ezt a fajt és nem találta könnyűnek: „Katedrálisok népe, nem találtak könnyűnek a hitben; keresztes háborúk népe, nem találtak könnyűnek a reményben és a szeretetben. Szeretlek téged, úgy amint vagy: nagyságodban és bűneiddel együtt.”

*

A francia nép ekkora fölmagasztalása csak költészet maradna, ha nem lenne mögötte a hatalmas múlt sok dicső tette is és ha csak szűk földi határok közé húzódó tömjénezés maradna. De Péguy úgy szereti ezt a népet, hogy hivatását természetfölötti célok érdekébe állítja: Franciaországnak kettős hivatása van. Ha néha az idők folyamán elfáradt, — talán még lélekben is — ez csak azért lehetett, mert kétszeresen hűnek kellett lennie, két nagy munkában: a kereszténységért és a szabadságért vállalt hivatásában. Mert a francia nép nemcsak idősebb lánya az Egyháznak, hanem a nagy világ színpadán is kettős hivatása van: védő és tanu egyszerre: a hit védője, a szeretet őrzője és a remény ápolója a kereszténységben; a nagy világban pedig („a profán, a laikus világban”) őrzi azt a szabadságésszmét, mely a kegyelemmel együtt működve végzi a szabad, érdemszerző emberi tett titokzatos munkáját.

E hivatás történelmi vállalása sok szenvedést hozott a francia népnek. Hányszor építettek újra földi házakat, hányszor rombolták le újra a „bűnös ellenségek”? De ha Isten akarja, készít nekik olyan házat, melyet nem rombolhatnak le katonák. Mert nemcsak földi atya van, hanem van égi Atya is. És van más templom is, nemcsak a meusei, a loraine-i, a domrémy-i, a roueni, a párizsi és római; van Égi Róma, Égi Jeruzsálem is; ezt nem tudják lerombolni földi katonák! És ha ezek a katonák szentségtörő kézzel meg is gyalázzák Jézus testét, melyet a kenyér és a bor színe rejt nekünk, — de nem

érhetnek el az égben élő megdicsőült Testéhez. Ime, ez már a nemzet fölél emelkedett hivatás-tudat, Jeanne d'Arc küldetésének titka és ereje, amely azt akarja

„Hogy velük együtt a nagy szent csatára
keljen fel minden jó hívó! s a gonoszok
pusztuljanak e Földről, melybe régen
véres utat vájtak a Krisztus-lábnyomok”

(Domrémy-ből).

*

Péguy azt a népet ismerte, melyről Michelet beszélt: az igazi népet. Az 1873—1880 közti Péguy-féle paraszt lelkülete sokkal közelebb állott a XV. századi plébániák lelkületéhez, mint a modern kor emberének elváltozott világához. Aki ma beszél a népről — vallja be Péguy — az egész különös ízzel, „politikus arccal” ejti ki már ezt a szót is: a nép. Nincs meg már a nép régi ártatlansága, szent tulajdonsága és nemes egyszerűsége, — panaszkodik a világháború előtt. Finomsága és bölcsesége nem jön vissza többé soha, dalos kedvét és imádságos munkáját, a jól végzett munkát — legyen az éppen csak székek szalmafonatozása — a modern élet beteg szelleme, a nagytökés társadalom fertőzte meg. A munka nem ima többé, hanem rabság és szolgaság, a munkahelyiségek pedig nem imaházak, hanem börtönök. Nagyon mély fájdalmat rejtenek ezek a Péguy-féle stílusáradatba kevert szavak: „Akkor az emberek éltek (!) és voltak (!) gyermekeik. A régi népet nem látjuk többé viszont.” Nem azt akarja mondani, hogy a nép nincs többé és hogy a francia faj elveszett; nem! Csak azt állítja fájó szívvel, hogy az a nép, melyet ő ismert és melyből ő született, nem jön vissza többé. A faj erényei újra ki fognak bontakozni, a nép helyes érzéke nem hagyja magát megcsaltni új elméletekkel — jósolja Péguy. De most a nép a nagy válság közepén van; vannak pártfogói, a régi szentek, akik ugyanannál az Atyánál könyörögnek érte. Ők átsegíthetik a jelen zátonyain, — ha az Atya is úgy akarja, hiszen a történelmi sorsok ide-odaverődésében is Tőle függ minden kegyelem...

Pannonhalma, 1939 június.

Rezek Román O. S. B.

ERDÉLYI ROMÁN KÖLTŐK

I. GEORGE COSBUE.

Hordó nassódmegyei községben született, ahol egyik öccse most is, mint pap működik. Egész gyermekkorát falun töltötte és költészetét népi ritmus járja át. Emellett azonban teljesen originalis költő. A falusi nép élete élesebben tükröződik az idilljeiben, mint Alexandri vagy Eminescu verseiben. Ezeket a primitív erdélyi népi hangokat azonban egészen szülői és natív szentimentalizmus fényében ragyogtatja. Minden sorából optimizmus és szeretet árad. Nyelve, stílusa és ritmusa méltó a népi idill egyszerűségéhez. 1883-ban ment át Erdélyből Romániába, ahol több lapot szerkesztett.

ORSÓDAL.

Egyszer egy dalt dúdoltam,
Magános éjjelen.
Egyszer egy dalt dúdoltam,
Súgva, önkéntelen.
Az orsó bűne volt ez,
S ahogy pergette velem,
Úgy dúdolom azóta
A dalt én szüntelen.

Csak dúdolom azóta,
Ha akarom, ha nem.
Csak muzsikál a nóta,
S száll mindenütt velem,
Kísérget éjjel-nappal,
Csak a fülemben cseng,
Jó volna tudni egyszer,
Hogy vajjon mit jelent? . . . . .

A könnyem ömlik gyakran,
Az estebéd alatt,
Megfulladok beléje,
A hangom elakad.
Aztán a szél lehűti,
Lángoló arcomat,
S kint a szabadban zengem,
A régi dalomat.

A malomhoz futok le,
Szél jár a kerekén,
S amit a kerék zúg, azt
Könnyen megértem én.
Ahogy kereke fordult.
Az ének született,
A molnár fejcsóválva
Keresztet is vetett.

Patak partjához mentem,
Énekelve folyton,
Eszembe járt: vizébe
A bánatom fojtom.
— A szél a nyárfalombon
Új nótákat dalolt,
Az én nótám a régi,
A régi nóta volt.

Mezők ölére dültem,
Siránkozva, holott
Ahova léptem, ott a
Rét is panaszkodott.
De sírni legjobb mégis
A ligetek ölén:
És a liget is könnyet
Záporozott fölé.

— Az orsó bűne volt ez,
Ahogy pergett velem,
Dalom az ő szavára
Tört fel önkéntelen...
Hogy mért lassú az élet,
Ha bánatos: — talány...
Ó, bár csak futna gyorsan
Vagy állna meg talán!

Ó, csak találnék már egy
Nyugalmas kis helyet,
Ahol könnyeznék egyre,
A Mindenség helyett.
Anyámnak arca bánat,
Apámé lángba fut:
Ó, csak kerülni tudnám
A kíváncsi falut!

Csak éjjel, ha magános
Örként az égi Hold
Vigyáz rám: sírom el én
Mit a nappal dalolt.
Fejem párnára hajtva,
Egy dalt dúdol a szám,
És sokszor sírok rajta,
Ha nem hallja anyám.

II. STEFAN O. IOSIF.

Stefan O. Iosif brassói születésű, de már gyermekkorában Ó-Romániába került. Sokat betegeskedett és így nem tudta kiváló költői tehetségét teljesen kibontani. Betegsége ellenére költészete végtelemül harmónikus, mert gyökerében vallásos lélek.

DORGÁLÁS.

Vakáció volt és kék volt az ég,
Két kedves gyermek, mentünk gyermeteg.
Szemedben rejtély s remény tüze ég
S az arcod kérdi: nem csókolsz-e meg?

Mentünk virágzó, szent kertek között
Kart-karba fonva szerelmesen.
A Lét temploma értünk öltözött
Ünnepi díszbe, nyiltan, kedvesen.

Értünk dalolt a pacsirta az égen
És minden fűszál hozzánk suttogott,
És mámoros szerelmünk akkor, régen
Örömrre gyujtott és elvakított.

De hirtelen egy hang tévedt elénk
S fakón suttogta: „jaj, éhes vagyok!”
Egy árva kéz nyult éhezón felénk
És a koldus dorgálón hallgatott.

Szemedben akkor szent tüzekre szítva
Minden reményed és álmod kigyult:
S rongyos kabátját mellére szorítva
A koldus arca szégyenpírba fult.

Fekete Tivadar fordítása.

DEMÉNY JÁNOS:

BARTÓK ÉS KODÁLY

II.

Az egyes kultúrákon belül az építészeti és szobrászi kor nyomában fellépő festői kor: a kultúra végső fázisát jelentette, melynek lezajlása után a kultúra elpusztult s átadta helyét egy új, kibontakozó kultúrának.

Habár a kereszténység a transzcendencia s az abszolútum igényével lépett fel, mégis: a keresztény kultúra egészében festői kultúra volt, tehát egészében, kezdettől fogva, a pusztulás csíráit hozta magával. A nagy életsugár, mely a transzcendens életbe világított — mély árnyat vetett.

(Az árnyék azonban a spengleri kultúrteóriára borult rá; a kereszténység túlélte a spengleri értelemben vett kultúrát, csak a kultúranalógia maszkja kisértett rajta s ez az álarc ma: lehullt.)

A transzcendens élet árnya az örök halál; a keresztény kultúra legtisztább életformája, a középkor, épp mérhetetlen életszuggesztiójában volt — miként Ady — a „Halál rokona”. — E gondolatnál idéznem kell Szabó Dezső megdöbbenően mély sorait: „A gyalázatos Renaissance elriasztotta az emberek mellől a halált. Pedig a halál egysége az egyetlen szociális lehetőség... A haláltól terhes ember megölelte a földet s onnan felfakadt a gothika: a halál őserdejé. A középkor acél egységeit a halál kovácsolta össze...”

A művészetek a kultúrák tükrei, ha a transzcendenciában a keresztény kultúrának minden eddigi kultúrától lényegében eltérő jelensége mutatkozik, akkor ennek a művészetek történetében valami minden eddigittől elütő művészi jelenségben kell nyilatkoznia. Ezt a megnyilatkozást egy új, ezideig ismeretlen művészet jelentette: a zeneművészet. — Ha a kereszténység transzcendens, akkor a zeneművészet ennek a transzcendenciának a legmaradéktalanabb megnyilatkozása. Ha a kereszténység a világtörténelem merőben új fejezetét jelenti, akkor a zenetörténelem is egészen új fejezet a művészettörténelem könyvében.

A zene sajátos európai jelentőségét Molnár Antal, akinek megállapításai még sokszor nélkülözhetetlenek lesznek a következőkben, így jellemzi: „Muzikálisnak”, zeneinek szokták nevezni általában az európai művészetet, mivel formajátéka mögött a hangulatnak az a bizonyos mélységes perspektívája húzódik, amely a lélek elmondhatatlan titkait rejti s amely — mivel nem látható és szavakkal el nem magyarázható — a ze-

ne birodalmát idézi képzeletünkbe. S valóban, a legmetafizikaiabb érzék, a hallóérzék alakította ki a legeurópaiabb művészetet, a zenét, a fogalommentesség művészetét... Bármily más művészet utal valahogyan a való világ jelenségeire; a zene az egyetlen, mely nemcsak lényegében, de jelentkezésében is csupa elvontság, szellembeszéd, tehát a keresztény kultúra számára a „másvilág nyelve”...

A pontot zéró-, az egyenest egy-, a síkot kettő-, a teret háromdimenziósoknak nevezzük. Ezek a dimenziók a képzőművészetek határai. A költészet már a négydimenziós időbe vezet bennünket, nemcsak a mi képzeletvilágunkra hatva, de adott matériájában is. A zene azonban ott kezdődik, ahol a szavak végződnek... S amíg a képzőművészetek anyaghozkööttőségükben csak valamilyen gesztussal, attitűddel fejezhetik ki boldogságvágyukat, csak egy irányt mutathatnak az örökkelválás felé, addig a zeneművészet ebben az irányban már elindul...

A képzőművészeteknek anyagban közölt ideái a metafizikai világba utalnak, de az anyagból nem repülhetnek ki. A zeneművészet azonban épp ezt a kirepülést, ezt a szárnyalást érzékelteti. A másvilágról csak képzeletünk metafóráival és szimbólikusan beszélhetünk. Így beszélnek Istenhez a kisgyermek és öreg parasztasszonyok, s így beszélnek a géniuszok és szentek. A zene: utat jelent az isteni és földi világ között: az ég és föld között, ezért a zenében is már a túlvilág metafóráit, szimbólumait kell elővenni, ha beszélni akarunk róla; a Föld és az Empyreum között: csillagok ege, kristály-ég. Az építészettel kapcsolatban nem véletlen gondolattársítás az „oszloprend” s a festészettel a „festői rendetlenség”, de nem lehet véletlen gondolattársítás egy, a zenével kapcsolatos szó-lás sem: „a szférák zenéje”.

A zeneművészet a keresztény kultúra sajátos terméke. Természetes azonban, hogy a régebbi kultúrákban is zenéltek az emberek, volt zene, de nem tudott hitet, boldogságvágyat tudatosító művészetté érlelődni. A zeneművészet a legegényibb keresztény kultúrtermék, de... mert ilyen egyéni művészet, épp ezért: a keresztény kultúra művészettörténeti fejlődésében elkésett jelenség, különösen a kezdet lassú kibontakozásában. Egyéb művészeteknek — a képzőművészeteknek és irodalomnak — a hitvallástól független általános elvi tradíciója volt, a zeneművészetnek először formanyelvét, harmóniarendszerét kellett megteremtenie. Természetes, hogy a formanyelv megteremtéséért vívott küzdelmet a lélek új igényei ösztönözték, viszont az is természetes, hogy maga ez az új lélek még nem e küzdelmes idők műzenéjében él, hanem inkább a szándékok, tervek nagyságában és... a lélek kollektív személytelenségéből kitörő gregorián dallamokban, amelyek azután úgy képezték anyagát Palestrina géniuszának, mint ma a magyar s általában keleteurópai népi dallamok Bartók és Kodály géniuszának. Visszatérve tehát a zenetörténet nagy kése-

delmére: a keresztény kultúra dantei, giottói korszakában a zene Danteja és Giottója, Palestrina, a jövő századok méhében alszik. (Dante 1265—1321; Palestrina 1526—1594.) A keresztény kultúra nagy korszakában, a középkorban, a keresztény igazi művészete még csak útjait keresi, kezdetleges technikai adottságokba bilincselve. (Ez a késés néhány század során kiegyenlítődött s ma: természetes reakcióképpen Bartók és Kodály géniuszában a zeneművészet történetében páratlan előrohanás, prófécia.)

A középkori himnuszok nem az európai irodalom folytonossága: gyertyácskák, melyek fellobbantották Dante tűzörvényeit s kinyilasztották égi rózsáját. (Tűzek, amelyek Verlaine-ben pislantak el; rózsza, mely Baudelaire-ben fonnyadt össze.)

A mozaikképek nem jelentik az európai képírás folytonosságát. Ez a folytonosság Giottóval indul.

A zeneköltészet folyama Palestrinával szakad ki a gregorián tengerből, aki a gregorián-lélekkel azonosulva, az elődök kísérleteinek értékes köveiből csodálatos zenei dómokat emelt. Palestrina az első abszolút zenei egyéniség, aki dantei, giottói arányokat ér el s e két géniuszhoz mindenképpen méltó. A benne kezdődő folytonosság Debussy-vel szakad meg s fejeződik be.

Fülep Lajos mondja az impresszionizmusról, hogy az kijelölte a festőművészet abszolút határát s a két pólussal, Giottóval és Monet-vel válik az európai festészet története teljes és lezárt körré; az egyik csak a másikkal válik igazán érthetővé, de mind az is, ami köztük történt. Ha Fülep Lajos festészetre vonatkozó szavait a zeneművészetre alkalmazzuk, akkor: Debussy kijelölte a zeneköltészet abszolút határát: a pillanat önértékét; s a pillanatnál pillanatabbat nem képzelhetünk. Palestrinával: az időntúliség kinyilatkoztatójával és Debussy-vel: a pillanat kifejezőjével válik a zenetörténet fejlődése teljes és lezárt körré; az egyik csak a másikkal válik igazán érthetővé, de mind az is, ami közöttük történt.

*

Palestrina elkésett jelenség, általa a zeneköltészet két és fél száz évvel később járja be Dante és Giotto világát. Mikip egy multszázadi francia zeneszerző és filozófus: d'Indy már meglátta: a zenében még csak a XVII. században kezdődött a reneszansz. A zenei romantika tehát reneszansz jelenség, a két eszme amúgy is közös gyökér iker virága, itt egyetlen virág... Debussy korára az elkésettséget teljesen behozta a zenetörténet gyorsított üteme, s ma — miként említettem —, az évszázados késésben összezsufolt energiák minden más művészetet meghaladón adják a zeneköltészetnek a próféta-ság lehetőségeit. A kereszténység jellegzetes művészete tehát Európa legkritikusabb századai fölött nyúlik át; benne ér össze legközvetlenebbül a középkor az új középkorral. Elmondhat-

juk: a zenetörténelemben akkor legközépkoribb a zene, mikor a középkori eszményekre legnagyobb a szükség. Ezért ez a művészet áll leginkább az Idő magaslatán. — A hajdani középkor és új középkor zenei csúcsteljesítményei alatt a reneszansz-romantika mélye húzódik, a középkor zenei kinyilatkoztatása előtt pedig: a gregorián tenger.

Palestrina fellépéséig nagyjából az volt a helyzet, hogy volt egy hősi elszánású, kísérletező műzene-irodalom, melynek főcélja az individuális zenei gondolatok rögzítése s a zene polifón ösvényeinek kutatása volt. A döntőjelentőségű kultúrközpont, a középkori Párizs, értékes eredményeinek azonban egy dologhoz igen kevés közül akadt: a kereszténység művészi kinyilatkoztatásaihoz. Volt továbbá egy kollektív zenei megnyilatkozás, a gregorián, amely viszont nem tartozott a zenetörténelem ama folytonosságához, amely szuggesztív művészegegyének munkásságában nyilatkozik.

A mozaikképek és himnuszok is javarészt anonymusok munkája, de mégis egy-egy művészegeyniség alkotása. A dómokat emberöltők építették, de egy-két elgondolás juthatott csak érvényre, hogy azután megállapodva: jövő századoknak hirdesse szülőkorának néhány teremtőszellemében revelálódott nagy hitét. A gregorián azonban a legvégső fokig kollektív megnyilatkozás. Nemcsak mert köberögzíthetetlen, hanem mert korábban még a kottairás fejlett, pontos formáit nem ismerték: a dallamok tehát csakis egy állandóan fluktuáló életet élhettek, egy folyton alakuló, továbbfejlődő, csiszoló életet. Egyes énekeknek variánsai keletkeztek, mások egymáshoz hasonultak. Ebben a páratlanul dinamikus fejlődésben minden dal találkozott a másikkal s ekkor kölesönösen kiegyenlíthették egymás feszültségeit, színeit és formáit. Ebben a fluktuálásban individuális jelentőségük halványult el, de annál élesebben ütközött ki belőlük egy egyetemes kollektivitás, melynek mindnyájan egyformán voltak részesei. Mindegyikben ugyanaz a lélek zengett, legfeljebb különböző törésekben csillogva; alkotóik maga a keresztény közösség élete volt.

Palestrina roppant jelentősége pedig épp az, hogy ennek a kollektív lélek-nyilatkozásnak ihletében foglalta össze az elődök évszázados műzenetörekvéseit. Művészete tehát egy lélek individuális vallomása az egyetemes keresztény közösséghez való tartozásról, örök idők számára felépített műremekekben.

(Palestrina tehát végső lényegében egy épp oly kettősséget szüntetett meg a keresztény világban, mint a magyar világban Bartók és Kodály, akiknek nagy munkája az volt, hogy a zeneileg művelteket a magyarság felé, a magyarságot pedig a zenei műveltség irányába indította.)

Minden nagy génius az a közösség kollektív műalkotásaiból merít, ezeket a műalkotásokat a géniusok sokszor teljesen ki is merítik, amikor az utódoknak új alapok után kell kutatni. Amikor a műzeneirodalom a gregorián-dallamokat végleg fel-

dolgozta és magába szította, az újabb zeneköltő generációk egyre jobban kezdtek Nyugateurópa népi dalaihoz közeledni. Ezek a dallamok új ereket nyitottak meg a zeneköltészet világában. Bach János Sebestyéntől egészen Debussy-ig a zeneköltészet alapanyagát jelentik.

És épp ma érkezünk el a nyugateurópai népdalok végső kimerüléséhez, amikor ezen az alapon már nem lehetett tovább építeni. Új alapokra volt szükség. Ezt az új alapot találta meg az orosz géniuszok szép kezdése után a magyar Bartók és Kodály, akik Keleteurópa népzene kincsében a zenetörténelem hosszú időkre szóló új fundamentumát lelték fel.

A legértékesebb népzene-anyag a magyar népi dallamok csoportja, ez természetes, hiszen a magyarság a középkorban Keleteurópa kulturális fókusza volt. S ami a legfontosabb: e magyar dallamok egyik jelentős rétegében egy új gregorián alapanyag sejtdődik. Kodály egyik újabb könyvében világosan megmondja: „A hangközök megválogatásában majdnem teljesen egyezik a magyar népdal a dallamkultúra két csúcspontjával: a gregorián énekkel és a Palestrina stílus dallamával.”

Miután a keleteurópai népi dallamok Bartók és Kodály művészetének alapját adják, részletesebb ismertetést érdemelnek.

*

Szabolcsi Bence — kiváló zeneíró, aki (többek közt) a XVI. századi magyar zenevilág feltárásában a XVI. század irodalmának ébresztőjével, Féja Gézával szellem-rokon — írja: „A régi magyarság egységes népi kultúrát hozott magával az őshazából. A legfőbb örökség, mely ebből az ősi egységből máig ránk maradt, a magyar népköltészet, a régi magyar zene.” Azonban: „A magyarság keleti eredete s nyugati világrészben történt elhelyezkedése bizonyos mély kettősséget teremtett a magyar szellemben s a magyar társadalomban.” (Szent István és Koppány...) E kettősség megoldása: „ahol a keleti szellem, keleti tartalom megtalálja a maga nyugati kifejező formáit”. (A pogány alap a maga keresztény csúcspontjait...) — A megoldás egyre később.

Azok a társadalmi rétegek, melyek az előbb osztatlanul egységes népi magyarságból lassanként kiléptek, a nyugati kultúrformákhoz húztak, de mert szintetizáló erőfeszítéseik nem jártak sikerrel, a keleti gyökerektől elszakadva, sorvadásnak indultak.

„A magyarság története ilymódon — írja Szabolcsi Bence — a lassanként leváló felső rétegek s a lényegében változatlanul megmaradó népi törzs életévé alakult; s míg a felső rétegek, leválásuk idején — mint megfigyelhetjük — mindig bizonyos végső erőfeszítést fejtettek ki a keleti és nyugati formák összefoglalására, addig a változatlanul, vagy alig változottan ősi életét folytató, „alulmaradt” népi közösség mint

életének természetes formáját őrizte tovább az ősi népi egység emlékeit: a régi magyar kultúrát s a régi magyar népdalt; — sőt felszívta s ehhez az ősi anyaghoz hasonlította át mindazt, ami felette, mint (végeredményben rokon) „műzenei” vagy irodalmi próbálkozás megindult.”

„Ilyenmódon érthetővé lesz, hogy a magyar zenetörténet legtermékenyebb korszakai, tehát azok a korszakok, melyekben bizonyos individuálisabb jellegű zenei kultúra szárnypróbálgatásaival találkozunk, épp ezekre a „leválási” időszakokra esnek, amikor tehát egy-egy magyar társadalmi réteg épp búcsúzóban volt az addig közös népi kultúrától; másrészt meg világossá lesz, miért őrizte máig a magyar parasztság, jóformán érintetlenül s jóformán egyedül a régi magyar kultúra leghatalmasabb költői emlékeit.”

Ma: mikor a parasztság is búcsúzni készül e hagyományoktól, ez a szinte öntudatlan történeti folyamat öntudatosult. A tizenkettedik órában Bartók és Kodály feltárták és felölelték ezt a százados műzenei kincsekkel gazdagodott dús hagyományt, hogy nagy monumentumokban visszavetítve: egy új honfoglalás roppant perspektívájában tegyék a nemzet szeres részévé.

„A szerencsétlen magyarság mindig egy tizenkettedik óra hallucinációjában vonaglott” — írja Szabó Dezső, amikor a magyar irodalom sajátos arcát vázolja. A zenében is így van: a parasztságnál mélyebb társadalmi rétegünk nincs s a népzene-hagyomány legértékesebb zömét a falu fiataljai már nem veszik át... Mindenesetre a magyarság arculatának jövődjévé fejlődésére nem lehet közömbös az, hogy a várva-várt nagy szintézist a társadalmi nivellálódásnak paraszti életsikján érte el.

A népzene jellegére vonatkozólag álljanak itt Bartók meghatározásai, melyeknek szellemében a gregoriánt már korábban vázoltam. — „Népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket *sokan* és *sokáig* énekeltek. De ha dallamokat sokan és nemzedékről nemzedékre énekelnek, akkor egyrészt ezek többé-kevésbé át is fognak alakulni — itt így, ott máskép, amott megint máskép — vagyis dallamvariánsok keletkeznek; másrészt viszont eredetileg egymástól eltérő szerkezetű dallamok egymáshoz hasonlóvá alakulnak át: vagyis közös sajátságú, egységes zenei stílust eredményező dallamok keletkeznek.” — „A népzene nem egyéni művészet; lényegéhez tartozik az, hogy megnyilatkozásának módja kollektív legyen. Eredetileg nyilván mindenfajta népzene a falu életének csakis valamilyen kollektív megnyilvánulásához volt kötve.” — „Az egyes népdaloknál a versszakról versszakra történő apróbb változásoknak — főként a dallam cifrázó hangjaiban — nem az az oka, hogy az énekes nem biztos a dolgában, illetve hogy „rosszul” tudja a dallamot, hanem, hogy a népi dallamoknak egyik legjellemzőbb, róluk le sem fejthető sajátsága éppen ez

a változékonyság; a népi dallam olyan, akárcsak egy élőlény: percről-percre, pillanatról pillanatra változik. Tehát nem mondhatom: ez meg ez a dallam ilyen, amilyenek itt meg itt lejegyeztem, hanem csak azt, hogy *akkor, abban a percben* olyan volt, feltéve persze, hogy helyesen jegyeztem le.”

A proteuszi változandóság, a daloknak folytonos egymást csiszolása: egy kollektív nép-szellem állandó sodrásában történik. Azok a műdalok, városi dalok, amelyek ide tévednek: csakhamar átalakulnak, nemes patinát kapnak s belesodródnak a népi formula-rendszerbe. — Kodály említette egyszer egy előadásában, hogy a népdal keletkezését illetőleg ott tartunk, ahol az egyik öreg parasztasszony, ki szerint a népdalok a „vizilányok”-tól, a tündérektől származnak. Kutatásaink után csak annyit tehetünk ehhez — mondotta Kodály —, hogy ezek a „vizilányok” valahol a Meótisz-tó vidékén lakhattak. (Ugyanígy mondhatjuk, hogy a gregorián a szeráfok muzsikája, hozzatéve azt, hogy ezek a szeráfok valahol Palesztina fölött szárnyalhattak az azurban, kiterjesztve később világukat az Égei-tenger, majd egész Európa fölé.)

A feltárt népzenevilág legmélyebb rétegében honfoglalás kora előtti formák élnek. Néhány tucat ezek közül párhuzamba is állítható ismert votják, csuvas és tatár, de legfőképp cseremis dallamokkal. Az egyezés olyan nyilvánvaló, hogy meg kell állapítani: ezekben a dalokban a magyarság őshazájának keleti tüzei égnék. „Amint a magyarság nyelve, bármennyire változott, alapjában ugyanaz maradt: úgy népzeneje máig az onnan magával hozott alapokon nyugszik” (Kodály).

A gyűjtött dallamanyag nagyobb része a magyarság fölött keresztülhullámzó európai századok dallamainak beszüremlése, melyek közül a régieket tisztán őrizte meg, az újabbakat gyémántta nyomta az ősi tözegnyomás. A gregorián hatása igen erős, a latin himnuszok elhatározó hatással voltak a régi magyar verstechnika kialakulására is. Míg az Ázsiából hozott dallamok hangneme pentatonális (*g—b—c—d—f—g*) — és bizonyos quintszerkezet (a dallam második fele egy quint-tel mélyebben ismétlődik) jellemzi, — addig a magyar népzene nek ősi európai emlékeiben egyházi hangnemek (dór, mixolyd, stb.) élnek. Idéztem Kodály megállapítását, hogy a magyar népdalok ez ősi, de legújabbán feltárt csoportjának dallamai leginkább a gregorián dallamokkal és Palestrina dallamaival vannak rokonságban. A pentatonális hangsornál is meg kell jegyeznünk Kodály mondását: „Ne gondoljuk, hogy ez szegénység, primitívség. Minden nagy klasszikus stílust a szelekció jellemez inkább, mint az eszközök halmozása.”

A népdalkutatás ekéje nemcsak merőben új anyagot fogatott ki a magyar humuszból, hanem csak szövegükben fennmaradt műköltői termékek szerves részét: a dallamát is. Sőt: egyes dallamok néhány kezdetleges dallamjegyzés hieroglifáit keltik életre. A folkloristának „leírhatatlan érzés azután —

írja Kodály — egy régi írás kezdetleges ákombákomában az életnek, a magunk életének egy darabjára ismerni...” (Ehhez hasonló, de mindenesetre profánabb örömet érezhetett az a paleontológus, aki az eddig csak csontmaradványokból ismert mammutnak egy teljes épségében Szibéria jegébe konzervált példányát fedezte föl.) „A nyugati népeknek — írja tovább Kodály — a XIII. századig visszanyúló gazdag, írott és nyomtatott dallam-gyűjteményeik maradtak. Nálunk ezt is a néphagyománynak kell pótolni. A magyar „Monumenta Musicae” értékesebb része nem a kéziratárak porából, hanem élő forrásból, a nép emlékezetéből került ki.” Mi tehát: „örvendjünk, hogy olyan ország fiai lehetünk, melynek még van élő hagyománya, hogy a magyar zene Monumentáinak értéke nem a modern szociális elhelyezkedésben.) Mikor gyűjtéseit sebb fele nem a könyvtárakban szunnyad, hanem élve él!” (Frobenius Afrikába ment kutatni az őskultúrát, a népek paradicsomi állapotát; Kodály az eldugott magyar falvakban talált rá erre. Persze egyelőre csupán az ősi lélek-erdő avarjában s végezte: „volt akkor Magyarországon egész csomó olyan falu is, ahol sem tanító, sem pap, sem jegyző, szóval „úriember” nem lakott és éppen ezek voltak a népkultúra és a népdal legvirágzóbb helyei, ahol a homogén egyöntetűséget semmi sem zavarta.” Egységes, homogén kultúrát talált e helyeken, kultúrát: „amelynek az a dal elválaszthatatlan része, mintegy tetőpontja, de mindenesetre szerves kivirágzása.” „Olyan kultúrára kell gondolnunk, melyet írás és olvasás nélkül is meg lehet érteni, de amelyben megvan a kultúra főtulajdonsága, az, hogy részesét felvértezi minden eshetőségre és boldog emberré teszi mindaddig, míg a neki megfelelő életkörből ki nem lép.”

A még el nem sodort falvak mélyén, lenn, a magyarság keleti eredetű s egy keleteurópai szellemprimátusban átizzott dalai húzódtak s mint megannyi alvó Csipkerózsza, várták a királyfit, aki felébressze őket. Kodály és Bartók ősi lélek-üzenetek hangját hallották meg, elhívás indította őket, hogy feltárják Avar-domb ékes kincsét, hogy eldugott falvak viskóiban a lélek ládafiából öreg parasztasszonyokkal szedessék elő.

„Hogyan történhetett — veti fel a kérdést Kodály a nagy munka neobarokk részvétlenségében —, hogy a nemzet a tulajdon lelke legsajátosabb kifejezését, zenei tradícióját anynyira elhagyja, elfelejtse, hogy most, mikor újra felhangzik: előbb meg kell szokni, mint egy elfelejtett nyelvet, újramegtanulni? Elég magyarázat rá az elmúlt két század politikai és társadalmi története. A rettentő vérveszteségek okozta hiányokat mindig idegen bevándorlókkal pótolták, akiknek elmagyarosodása csak lassan és tökéletlenül ment végbe. Ezeknek természetesen idegenül hangzott a régi magyar dallamkincs, amennyiben egyáltalában szembekerültek vele. Erre azonban egyre kevesebb módjuk lehetett. Mert a XIX. század elejétől

a magyar köznemesség is mindinkább idegen művelődés hatása alá jutott.”

Van azonban még egy ok: a felgyűjtött népdalok szelleme klasszicitást sugároz, ez a szellem pedig szöges ellentéte a multszázadból ittrekedt német romantika szellemének. Az egyes népdalok „kis arányaikban éppoly tökéletesek, akár csak a legnagyobb-szabású mestermű”. Mindegyik „tökéletes: mert kiegyensúlyozott egység az a kultúra, amely létrehozta”. Ennélfogva: „Klasszikus magyar zenét másban, mint a néphagyomány néhány ezer dallamában nem találunk. Ez egyelőre a legtökéletesebb kifejezése a nemzeti léleknek. Nemzeti és nemcsak népi, mert valaha az egész nemzeté volt” (Kodály).

De mi is a „klasszicizmus” és mi a „romanticizmus”? Ez épp oly koronként ingadozó kifejezés, mint a „népdal” — ezért gondosan körül kell járnunk korszerű értelmezésében az egész zenetörténetet.

Demény János

VÉGH GYÖRGY:

HÓFÚTTA PESTI UTCÁN

Hegedűs Zoltánnak.

És megyünk mi vígan a télbe,
a nedves járdán cuppog a régi cipőm,
s mondjuk: Kosztolányi ha élne,
most köszálnánk véle e téli időn.

Számamról mint hús tej csorog le versed,
mit szavalva sivítok a szélnek,
S a körúton bámul a bamba tömeg;
nini: bolondok, rímbe beszélnek!

Kibuggyan számon kedvesed neve: Eszter,
Szemedben felvillan a tünde alak
és látom én is, keblén aranykeresztrel,
mikor ringott haján a szalmakalap.

És megyünk mi vígan és fázva,
zilált hajunkra halk eső perreg,
a fák ágain mintha szél hárfázna,
— köröttünk oly búsak az emberek...

RÓNAY GYÖRGY:

1 9 1 9

REGÉNY

HARMADIK RÉSZ
HILDA SZERENCSEJE

1.

Egy héttel a helyettes igazgató halála után nagytakarítást tartottak a házban. A bútorokat kihordták az udvarra, a szőnyegek összetekerve támaszkodtak a félig lebontott istálló falának, a duplaszárnyú, ódivatú szekrényeket ócska lepedőkkel takarták le, hogy meg ne szívja őket a nap. Lenka három nap-szamosasszonyt fogadott, fölsúroltatta velük a szobákat. Hildát erre a pár napra kiküldte a présházba.

A nagytakarítás első napján, mikor a bútorok már mind az udvaron voltak, Lenka apróra végigvizsgálta őket, nem tetek-e kárt bennük a szállító legények. Pillantása megakadt az ura terebélyes íróasztalán. Csupasz volt és kifosztott, fiókjai helyén türegek ásítoztak.

Ez az íróasztal volt Kovács Miklós szigete a házban. A lakás minden zugába elért Lenka rendezkedő keze, csak ide nem. Itt örök volt a rendetlenség. Az apa egyébként teljesen megadta magát, ruhásszekrényében minden ruhának külön fogasa volt, a hálóban kínos igyekezettel tette vissza a helyére az ollót, keféit, cipőhúzóit, íróasztalán azonban megkönnyebbülten, tüntetően és szabadon szórt szét mindent. Ha Lenka nem nézhette már ezt az elhanyagoltságot s míg férje iskolában volt, elrakodott, jobbra a dolgozatokat, balra a könyveket, középre a halványsárga alabástrom tintatartót s elé, hegyvel egyirányba, a tollakat és ceruzákat, este hallgathatta a szemrehányást: „Nem értem, mért nem hagytok mindent a helyén. Így igazán nem lehet dolgozni, órákig keresgélni mindent.”

A helyettes igazgató kivívta magának ezt a sarkot és szigetét a munka védelme alá helyezte. Ide vonult vissza megközelíthetetlen életével, itt vetette meg a lábát és innen tiltakozott némán, de kitartóan a fojtogató rend ellen. Lenka tudta, mért gyűlöli ezt az íróasztalt, és a helyettes igazgató tudta, mért ragaszkodik hozzá. Olyan volt ez az asztal a sugárzóan tiszta lakásban, mint barátságos városokban azok a gyanus szállodák, amelyekben szökevények laknak és merényleteket terveznek.

Lenkában egyszerre tűrhetetlen harag lobbant az elköltözött iránt. Föltámadtak benne hallgatag, szívós küzdelmük emlékei. Soha még ilyen világosan nem látta: konok ellenséggel élt együtt. Ebben a pillanatban gyűlölte a halottat s vele együtt az íróasztalt is, amely együtt halt meg a gazdájával, csupasz lett és kihullatta céltalan lomokkal telt fiókjait, melyekben

egy homályban tenyésző élet gyűjtötte össze kincseit és szemeteit.

A bútorszállító legények már az Árpád-utca végén jártak. Utánuk szalajtott egy asszonyt.

— A padlásra! — rendelkezett. A legények a nehéz diófabútor alá csúszatták a hevedereket. Nekihajoltak, fölemeltek, ingadoztak kicsit a teher alatt. A följáró lépcsőjén az egyik megbotlott, hátán megcsúszott a szíj, az asztal félrebillent, letörte az egyik kőoroszlán fejét és recsegve fönnakadt.

Lenka már a padlásföljárónál járt. Onnét fordult vissza a zajra, onnét látta a megdőlt bútort és a guruló oroszlánfejet.

Belökte az ajtót.

— Tegyétek, ahová tudják, — mondta. A többire nem volt kíváncsi. Sorsára hagyta az asztalt, amely mintha kimondta volna az utolsó szót, melyhez gazdájának már nem volt ereje.

Lenka nem volt babonás, de ez a váratlan eset fölizgatta.

— Bizony agyon is lapíthatott volna, — mormolta az egyik munkás.

— Hát, — bölintott a másik verejtekét törülgetve, — jó nehéz volt, akár egy hulla.

Az asszony fölfigyelt.

— Várjanak csak!

Besietett a házba, de bent üres volt minden. A vödrök mellett a súroló asszonyok térdeltek a szürkésfehér lében. A nyitott ajtókon át belátott a hálóba, Megborzadt. Nem volna egyetlen nyugodt éjszakája annak az ágynek a szomszédságában, amelyben a férje feküdt.

Visszament az udvarra.

— Az ágyat is, — mondta tompán. S mintha láz fogta volna el, ki akart irtani mindent, amihez az ura emléke tapadt. „Ezt is, ezt is” — mutatott sorban a bútorokra. Az ágy után a padlásra került a két karosszékéből és egy asztalból álló garnitúra is, amely az ebédlő sarkában állt és amelyben akkor ült a helyettes igazgató, mikor Mária házassági engedélyét aláírta. Az ebédlőszék, amelyet két évtizeden át használt. Az előszobafogas, amelyre két évtizeden át akasztotta a kalapját, mikor hazajött az iskolából.

Harmadnapra kész volt a lakás. Délben maga ment ki Hildáért a szöllőbe.

— Kicsit átrendeztem, — mondta hazafelé menet.

Hilda bőbeszédűen adta elő éjszakai élményeit. A padlason egerek futkároztak, a pincében döngtek a hordók és éjszaka valaki sóhajtozott az ablak alatt.

— Az íróasztal elég kopott volt már, — szakította félbe az anya és a lány tanácstalanul elhallgatott.

Sietve, szótlánul haladtak végig a városon. A kapu előtt Lenka megtorpant.

— Te, — mondta zavartan. — mit is akartam? ... Ja, a szállítók letörték az oroszlán fejét. Tudod, a Cézárét.

Hilda keresztelte el kiskorában Cézárnak és Táltosnak a följáró két köfenevadját. Most ennek a gyerekkori emlékeknek a földidézése rossz érzéssel töltötte el. Az anya nem szokott a gyerekkor emlékeivel foglalkozni.

Végigsietett az udvaron, benyitott a lakásba. Az előszobában azonnal észrevette, hogy a fogas hiányzik. Tovább ment, az ebédlőbe, a hálóba, a halott apa szobájába. Mire ideért, már mellette volt Lenka. „Mi ez?” — akarta kérdezni. De meglátta az anya szemét. Soha nem látta ilyennek, ez a szem most tele volt zavarral és könyörgéssel. Hilda tudta, hogy nem szabad kérdezősködni. Mindent megértett.

Az apától azonban nem szabadultak meg azzal, hogy emlékeiket száműzték. Sőt, talán éppen ezzel állandósították jelenlétét. A bútorok megszokott rendjének fölforgatása hontalanná tette őket. Sehol nem találták helyüket, sehol nem érezték jól magukat. Sejtették, hogy itt több történet, mint hogy egy apa meghalt; az egész házzal, az egész életükkel történet valami. De éppen erről nem volt szabad beszélni.

Állandóan vándorúton voltak, keresték a régi hangulatot, de nem találták sehol. Szobáról szobára zarándokoltak és mindenütt annak az alattomos forgószelenek a pusztítását érezték, amely elvitte Máriát és az apát. Csak most látták, milyen nagy a pusztulás. A lakás valahogy elmozdult a helyéről. „Talán csak átsúsztak a szomszéd szobába” — gondolta néha Hirda, de hiába nyitotta sorra az ajtókat, minden egyformán üres volt. A házat birtokába vette az elhalt apa, aki életében megelégedett egyetlen íróasztallal. Most szétaradt a szobákban és kiűzte őket, rájuknevetett szakállas ördögarcával és gúnyosan eltűnt.

A halott azonban nem volt egyedül: szövetkezett a távollévőkkel. Új rendet, új szertartásokat parancsoltak a házra.

A dolgozószobából nyílt a szalón. Régebben itt töltötte Lenka kézimunka mellett a délutánokat. Mióta Gáspár a fronton volt, olyan lett ez a szoba, mint egy múzeum. Szabadságjain Gáspár itt üldögélt legszívesebben, haretéri kalandjait mesélte és cigarettázott. Ez a cigarettafüst beleette magát a bútorokba, bebalzsamozta az emlékeket. Ha elhaladtak a folyosón a szoba ajtaja előtt, kegyelettel halkra fogták lépteiket, mint egy ravatalnál.

A folyosó végén nyílt a lányok és Gáspár szobája. Ezekben is volt valami sírboltszerű. Gáspáréban egy-egy szeszélyesen asztalra hajított, ágyon kintfelejtett holmi a távollévőkre emlékeztetett és senki nem tette a helyükre őket. Az asztalon cipókanál hevert s ők úgy érezték, amíg ott van, addig joguk van hinni, hogy a kéz, amely odavetette, föl is veszi egy napon, a békés, polgári öltözködés meghitt mozdulatával. Szentségtörés, merénylet lett volna belökni az éjjeliszekrény fiókjába. És talán az is természetes lett volna, ha esténként megvetik az ágát, hiszen egyszer úgyszólván hazajön, lehet, hogy már ma éjjel hazajön.

Csak Máriát nem várta vissza semmi. Otthonhagyott kevés holmija kínos rendben állt régi szekrényében. Itt nem voltak kintfelejtett, hazahívó tárgyak. Rideg és zárkózott volt minden, azt jelentette, hogy az az élet, amelyhez tartoztak, itt, ebben a szobában megmásíthatatlanul végetért. Hilda sem merte többé otthonosan szétszórni ruháit, Mária távolléte megtette, amit kérő szavai nem tudtak elérni: Hilda rendes lett. És menekült a szobából, ahol furcsa visszhangot vert a lépte, ahol éjszakánként heves szívdobogással riadt föl a szokatlan csöndre; szorongva figyelt a másik ágy felé, nem hallja-e meg nővére ismerős lélekzését. Csak percek múlva eszmélt rá, hogy egyedül van.

Nem bírta egy hétnél tovább. Az ebédlőből áttolták a heverőt Lenkához, s ettől fogva ott aludt. Néha lefekvés előtt hallgatagon üldögéltek, Máriára gondoltak mind a ketten, de nem beszéltek róla.

Estéről estére feszültebb lett ez a hallgatás. „Ilyen kőszívű?” — tünődött Hilda. „Hát csak ennyi volt neki a nővére?” — gondolta ingerülten Lenka.

2.

„Mert csak a pénzt szerette.” Lenkának gyakran eszébe jutott Mária indulatos mondata. És ugyanakkor fölmerült emlékezetében az a jelenet, amikor ő állott szemben édesanyjával Kovács Miklósért.

Apja halála után volt. Hitelezők és végrehajtók jártak a házban, egyszerre minden összeomlott. Az anya gyászba temetkezett, nem volt ereje szembezállni a csapásokkal, lemondóan legyintett, beletörődött a pusztulásba. A cselédek elhagyták őket, az épületekről lemállott a vakolat, a kertet benőtte a dudva. Lenka csak azt érezte: menekülnie kell innen, erről a korhadó szigetről. De az anya szívósan ragaszkodott hozzá, ő volt az utolsó szál, ami az élethez kötötte, az utolsó előlány, akivel beszélgethetett. A vendégek messze elkerülték a kúriát; ha Lenka is elmegy, becsukhatja az ajtót, az utak pókhálóját nem tépi szét többé senki. Kovács Miklóst sem tartotta rokonszenvesnek. Valamelyik megyei földbirtokos fiához szívesen adta volna; lánya életét csak a magáé mintájára tudta elképzelni, hangos, mulatós udvarházak homályos, álmatag szalonjaiban, kézimunkák, díszkötésű verseskönyvek és álomszerű ábrándok árnyékában.

— Várj még, — mondta csüggedten Lenkának, mert előre tudta, hogy nem fog várni, — hátha jön más, jobb...

— Mondja anyám, mire várjak? — csattant föl, — a mesebeli hercegre? Vagy amíg elviszik az utolsó ágyunkat is? Nem akarok várni!

Hosszú, kietlen estéken át harcolt Kovács Miklósért.

— Mire várjak? Kire? Gazdag birtokosra? Nézzen csak szét, anya, kiket lát? Kire várhatok én? Olyanok mind, mint szegény apa volt.

Az anya fölsírt. Nem csak az apát, egész fajtája pusztulását siratta.

— Csak az évfordulóig várj, — könyörgött az anya.

Mikor letelt az egy év, újra anyja elé állt. A keserű vita végén odavágta: „Mert anyám csak az álmainak él!”

Megütődve és gyűlölködve néztek egymásra. Ebben a pillanatban eszméltek rá: nem érthetik meg egymást, két nemzedék áll szemben, két világ. És Lenka könyörtelenül leszámmost már az anya világával.

Mintha ez a jelenet ismétlődött volna meg, amikor Mária elhagyta. Lenka elgondolkodott. Így ismétlődik meg minden az életben? Ilyen könnyen beteljesül a bibliai hetetiziglen? Ha bűnt követett el, Mária által megbűnhődött. De nem kell-e majd Máriának is ugyanígy bűnhődnie, egy egész életen át, és túl az életen, hetediziglen?

Tiszta szívéből megbocsátott a lányának. Az anya csak egyet tehet: megbocsáthat.

Eltűnődött: miért nem állt úgy a lánya mellett, ahogyan kellett volna? Szomorúan eszmélt rá: a multon nem lehet segíteni, és amikor jóvá tudnánk tenni a fájdalmat, régen elhagytak, akiknek fájdalmat okoztunk.

Voltak éjszakák, mikor gondolatban szelíden megsimogatta Mária fejét és azt mondta neki: „Ne félj. Én mindig veled vagyok.”

Hilda jelenléte egyre jobban ingerelte. Bitorlónak tartotta, mert Mária hozzá fordult, neki írt, mert boldogan ragyogott a távoli nővér rááradó bizalmában és szeretetében.

Mária gyereket vár. Most, végre, elkövetkezett a vallomás pillanata. Kinyújthatná felé a kezét, hogy átsegítse a nehéz úton. Átadhatná élete tanulságát a fiatal anyának. Társává fogadhatná az asszonyok nagy közösségében, amelynek tagjait rejtelmes kapcsolat fűzi össze: a szülés kozmikus kínja.

De odaállt közéjük Hilda és ő nem alázhatta meg magát előtte. Néha, élete nehéz pillanataiban, halványan fölmerült benne a gondolat: egyszer végetér a magány, egyszer fölnyílik a börtön, nem lesz többé egyedül. Az ajtó valóban fölnyílt, de csak annyira, hogy egy tétova sugár megcsillanjon, azután újra becsapódott és Hilda ráfordította ismét a zárat. Lenka megint csak gondolhatott rá, hogy szeretni, szeretetben föloldódni jobb, mint mereven őrt állani és egyedül élni. Kezét azonban nem nyújthatta már ki.

— Ird meg neki, kelengyére ne legyen gondja. Én hozatam be szállót, azt is küldhetnél.

Úgy mondta, hogy Hildának el kellett pirulnia szégyében, amiért mindez nem neki, a választottnak jut eszébe.

(Folytatjuk)

IRÓK ÉS MŰVEK

ASSZIMILÁCIÓ ÉS IRODALOMTÖRTÉNET.* Könyv, amely körül füst és korom kavargog, de fölcsap a világító láng is. A láng pedig mindig túlmutat önmagán: ez a jelentősége, ez az értéke. Egy tanulmány, amely vitát provokál, fölöttebb gyanus, — legalább is anynyira, mint maguk a vitakozók. Mert hiszen, akik Farkas Gyula könyvéről írtak, csaknem valamennyien ugyanabba a hibába estek, amiért a szerzőt oly tanárosan fontoskodó módon vagy fölényeskedve megróják: a szubjektívizmus hibájába. Az irodalomtörténész kijelenti, hogy ez nem irodalomtörténet, a kritikus és esztéta kevesli benne a tiszta irodalomkritikai és esztétikai szempontot. Az asszimilációs idők kortársa pedig elkeseredetten hadakozik, hogy az ördög annakidején nem is volt olyan fekete, mint amilyennek Farkas Gyula hiszi. Hatvanhét óta különben is mit tehetett volna szegény Magyarország egyebet, mint hogy asszimilált. Az asszimilációhoz a cseh-morva-német Bach-huszárok értettek, tehát át kellett venni őket. A városok polgársága nagyrészt német és zsidó volt, ezeket is be kellett tereelni a magyar közösségbe. Az pedig egyenesen főbűnjáró bűn, hogy Farkas Gyula holmi „parasztállamról“ mer ábrándozni: nem vagyunk mi oláhok vagy rácok, micsoda lealacsonyítása ez a magyar államnak, a nemesek országának! No de hát a strucc-természet sem utolsó adomány: Magyarországból parasztállamot csinálni, hiszen ez úgyis lehetetlen, történelmi abszurdum! Hálásak lehetünk, hogy az „úri“ Magyarország ilyen tüzes védelmezőkre talál széles e hazában, de... sajnos az igazság kedvéért meg kell emlétenünk, hogy 67 után mégiscsak nagy hibák történtek nálunk. Lehet, hogy Farkas Gyula itt-ott felületes, lehet, hogy néhány jelentéktelen körülményt eltuloz, de az asszimiláció lényegét érintő kérdésekben aligha téved.

A baj éppen az volt, hogy a kiegyezés után a kormányzat *kizárólag* az asszimiláció előmozdítására törekedett. Eredmény a jól-rosszul magyarul beszélő, de a magyar érzéstől és gondolkodástól idegen, gyökértelen városi polgárság, amely a nemzeti célok és aspirációk érdekében legfeljebb ha a hangját eresztette meg jó öblösen, amikor azonban baj volt, hirtelen oly időtlenné és ügyefogyottá vált ezen a magyar földön, mint a szárazra tett hal.

Húsz éve áll előttünk ez a tanulság, de a jóvátétel egyre késik. Amiről hatvanhétben megfeledeztek, hogy az idegenek helyébe a

(* Farkas Gyula: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban* 1867—1914.)

magyar tömegekből, a nincstelen kisnemesekből és jobbágyokból, a magyar parasztrétegből neveljenek utánpótlást, hogy ezt a réteget fölemeljék, hogy keverék polgári osztályunkba friss vért ömlesszenek, — ezen a téren mindmáig sajnos vajmi kevés történt. Holott igazi nemzeti megerősödésünket ez szolgálta volna s ilyen kiművelt parasztrétegre támaszkodó magyar nemzetállamra gondol Farkas Gyula, amikor „parasztállamról” beszél.

Az irodalmi életnek a kiegyezéstől a világháborúig terjedő fejlődése határozottan kijelöli azt az irányt, amelynek a magyar életben általában érvényesülni kellene. Amint irodalmi téren már jóval a világháború kitörése előtt megindult az őrségváltás, s a mult század végén fölbujánzó német-zsidó szellemet háttérbe szorította a gyökeresen magyar földtűró kisnemes és jobbágyivadékok (Agy, MórícZ Zsigmond, Szabó Dezső, stb.) nemzedéke, ugyanennek a folyamatra folytatódni kell a magyar élet egész területén, ha egyáltalán igényt tartunk a magyar névre. A szellem szabadabb világa, az irodalom nálunk mindig előtte járt a politikának. Ott nem kellett mankó, a zseni, a tehetség utat tört magának, de a kisemberek, a hétköznapok katonái számára a felfelétörés csak egyenlő feltételek-mellett lehetséges: akkor, ha erőt nem kell elfecsérelnie a dédelgett és kedvezményezett asszimiláltakkal szemben.

Farkas Gyula könyvének ezt a gyakorlati tanulságát nem szabad véka alá rejtenuünk, mint ahogy egyesek szeretnék. Kicsinyes és fölösleges aggodalom, hogy a napi politika ékverésre használhatná fel ezeket az érveket asszimiláltak és fajmagyarok között. Ha van ilyen ékverés, nyugodtak lehetünk, hogy nem magyar részről kezdődött. Erre éppen Farkas Gyula könyvével kapcsolatban Szekfü Gyula hívta fel ismételtlen a figyelmet a Magyar Szemle hasábjain. Aki önként áll a magyarság soraiba, azt sem Farkas Gyula, sem más nem fogja visszariasztani, még kevésbbé megakadályozni ebben, de idegenekből kitenyészett látszat-magyarokra nincs szükségünk. (Széchenyi elve!) A jövő szempontjából gyökeres megoldás csakis így lehetséges, egyrészt mert ha eltűnik ez a kétféleség, akkor nincs kik közé éket verni, másrészt a külföldi sem hánytorgathatná folyton, hogy idegen tollakkal cifrálokunk.

Sokan fölvetették a kérdést, vajjon szabad-e nemirodalmi igényű és szempontú módszert az irodalomtörténetben alkalmazni, s miféle következményekkel járhat a vérségi kérdés betörése az irodalomtörténet területére. Kétségtelen, hogy az irodalomtörténeti ön-elvűség megsértését jelenti minden olyan kísérlet, amely az irodalomtörténet igényével lép föl, noha rendszerező elve az asszimiláció szempontjain alapul. De sietünk hozzátenni, hogy igenis jogosult az asszimiláció kérdésének felvetése irodalmi téren, ha ez nem válik öncéllá, hanem a teljesebb megismerést szolgálja. Farkas Gyula tiltakozik ellene, hogy művét „szokványos” irodalomtörténetnek tekintsék. Ő is érzi, hogy bizonyos mértékben több, másrészt kevesebb annál. Több, mert hiszen munkája vérségi és irodalmi háttérkérdéseket vizsgáló tudományos mű; kevesebb, mivel írókkal és művekkel csak rendszerező elvének szempontjából foglalkozik. Bizonyos mértékben készenkapott irodalmi értéktételekre támaszkodik s az olvasóban már eleve föltételezi az egyes íróknak és azok egész munkásságának ismeretét. Ezért a rengeteg adat, idézet, felsorakoztatott név némelyeknek sokszor úgy hathat, mint hús és vér nélküli roppant váz, amely a laikus számára édes-keveset jelent, mert nem tudja megtölteni tartalommal.

Természetes, hogy Farkas Gyula az asszimilációt vizsgálva, ennek megfelelő módszerrel fogott munkájához, s ez a módszer helyes

és indokolt, amennyiben az asszimiláció történetét vizsgálja, még akkor is, ha nem meríti ki a probléma egészét, hanem azt csak az irodalmi életre korlátozza. Túlzása azonban tagadhatatlan, amidőn az asszimiláció elvén alapuló módszerét egyetlen korszak irodalomtörténeti igényű rendszerező elveként tünteti föl, kijelentvén, hogy a kiegyezés utáni korszak irodalmának lényegét csakis az asszimiláción keresztül érthetjük meg. Igaz ugyan, hogy az asszimiláció a hatvanhét utáni időknek egyik legmélyebbre ható jelensége, de az irodalomtörténetet szemszögéből nézve épp oly részletkérdés, mint e kor világnézeti válsága vagy kapitalisztikus életformaváltozása. Még akkor is, ha felismerjük, hogy az asszimiláció mindezeknél többet mond. Tisztán irodalmi fogalmakkal élve, sokkal közelebb juthatunk ennek a korszaknak lényegéhez, ha a polgári irodalom költői önkifejezésének formakeresését és kibontakozását látjuk meg benne.

Farkas Gyula tehát nem a kiegyezés utáni idők irodalomtörténetét, hanem ama korszak irodalmi életének egy jelenségét vázolta fel. Tévedést és túlzást ily értelemben helyreigazítva, könyvét csak úgy tekinthetjük, mint az irodalomban és az irodalomra ható erők megismerését szolgáló művet s el kell vetnünk mindama irodalomtörténeti szempontból erőszakolt megállapítását, amelyek túlzásból születtek. Így érthetjük el azt, hogy munkáját a valóban neki megfelelő keretek között méltathassuk. Mert hiszen Farkas Gyula túlzása csak irodalomtörténeti szempontból súlyos hiba, de nem az az asszimiláció történetének középpontjából.

Az irodalomtörténet nem tűr meg vérségi felosztást, még akkor sem, ha az csak egyetlen korszakra vonatkozik, mert az ilyenféle rendszerezés nem merítheti ki az irodalmi problémakör teljes anyagát. Mindig lesznek hiányosságai, amelyeknek éppen rendszere folytán nem tud megfelelni. S főképp ezek a negatívumai válnak szembeötlőekké. Bármily tetszetős és önmagában véve helyes például Farkas Gyulának a Petőfi-, Arany-, Kemény Zsigmond-, Gyulai-féle klasszikus hagyomány elsikkadásáról az asszimilációra visszavezetett magyarázata, irodalomtörténeti szempontból mégsem kielégítő, mert egyoldalú. A klasszikus hagyomány válságának az asszimiláción kívül egyéb, politikai, gazdasági és irodalmi okai is voltak. Különben alig lenne érthető, hogy a hagyományoktól nemcsak az újdonsült honfiak, hanem az úgynevezett fajmagyarok is elfordultak.

Az ilyenfajta „irodalomtörténeti“ hiányok felsorolását még folytathatnók. De ha Farkas Gyula könyve mint irodalomtörténet nem is állja meg a helyét, az asszimiláció története szempontjából tagadhatatlanul értékes alkotás. S azt hiszem, helyesen ítélt az, aki nem mint irodalomtörténettel foglalkozik vele, hanem mint az asszimiláció kérdését irodalmi téren vizsgáló tanulmánnyal.

E vérségi elven nyugvó rendszerezésnek az irodalomtörténet számára is értékesíthető eredményeit megválogatni elég nehéz feladat. A túlzott óvatosság épp úgy kárára lehet az igazságnak, mint az elhamarkodott ítélet. A határvonalak nem eléggé élesek. Ki az asszimilált és ki a teljesértékű magyar? Oly kérdés, amelynek eldöntését a legtöbbször jóhiszeműség mellett is erősen szubjektív szempontok irányíthatják. Merev sémák felállítása pedig — mint általában a szellemtudományok egész területén — teljesen lehetetlen, mivel az asszimiláció nemcsak a vérség, hanem a lelkeség kérdése is. Ez az a pont, amelyen keresztül Farkas Gyulának egyénekre vonatkozó megállapításai is sebezhetővé válnak. Szemléletének le nem higgadt és ki nem kristályosodott jellege bő lehetőséget nyújt erre. Csak természetes tehát, hogy könyve meglehetősen szubjektív ízű vitákat kavart föl.

Az asszimiláció kérdése a század eleje óta szőnyegen levő probléma, mai aktualitása pedig szinte kötelezővé teszi, hogy ebből a szempontból is némi tisztogatást végezzünk a saját portánkon. Lehet, hogy az álnagyságokkal és álremekművekkel együtt Farkas Gyula kiszórt néhány jobb sorsra érdemes embert vagy művet a századforduló tárházából, amint hogy az is valószínű, hogy egy-két ügyesebb szemforgatót bennfelejtett: mindez azonban már a részletek kérdése csupán. Bizonyos az, hogy munkájával felhívta a figyelmet sok olyan körülményre, amelyekkel a korszak eljövendő szintétikus irodalmi feldolgozójának mindenkor számolnia kell. Könyve éppen ezért — bármennyi kifogás zúdítható is rá egyébként — művelődéstörténeti szempontból határozottan nyereség. A széles ismeretkörből összehordott anyag, amellyel dolgozik, a szellem, amely munkásságát áthatja, komoly, reális nemzetszeretete pedig mind olyan tulajdonságok, aminőkkel csak legjobb tudósaink dicsekedhetnek.

Varjas Béla.

VERS

ARATÓ ANDRÁS: TÖREDELMES VALLOMÁS (*Szigligeti lársáság*). Ez a vékony füzet üzenet Váradról: még nem felejtettek el magyarul és egyenesen szebben beszélnek, mint itt e csonka hazában.

Arató András fiatal költő, verseiben — a sikerültekben — van valami megkapó, hetyke fiatalosság, ami ízessé, frissé varázsolja költesztét. Nem a fiatalokat annyira jellemző szertelenség ez, az ifjak végtelen hosszú szónoklásai, hanem egy csendes, merengő és néha talán akaratlanul is bölcs fiatalember játéka. Ilyenekre gondolok:

Országúti dal.

Hajamat fésű rég nem cibálta.
 Ágynak is jó az országút árka.
 Eső ha paskol, mosdok is néha.
 Törülközőm zöld sarjú és széna.
 A fejem felett fecske száll frakkba.
 Az én kabátom rongyul van szabva.
 De ezt érdemlem: mulyák így járnak.
 Születtem volna én is madárnak.

Valami pajkos huncutság van verseiben. És egyszerű, ahogyan kevesen. Francis Jammes írt valaha ilyen látszólag semmitmondó, de mégis élettől duzzadó dalokat.

Néha groteszk ötletei vannak: „Pajkos csalit vigyázta — a virágok nesztét — A leány mellett álltam — s nem fogtam a kezét. — Hársak illata szállott — felhőt lehelve ránk. — Én úgy szerettem volna — s mégsem ért össze szánk. — Haja fekete titka — vibrált mint drága fény. — Majd meghaltam a vágtyól — s nem símogattam én. — Szivárvány színű körben — a szelek hangja nőtt. — Ujjaihoz sem értem, — mert nem ismertem őt.“

Jó versei frissek, ízesek, mint a sarjadó gyenge fű. A többiekben is vannak megkapó, szép sorok, némelyik azonban annyira témára írt vers, hogy ha részleteiben szép is, egészében nem vált ki belőlünk különösebb hatást. Ezekben nyelve is erőtlenebb, színtelenebb és a sorokat döcögősbé, nehézkesebbé teszi az egymásután következő három-négy tőmondat.

Nem l'art pour l'art költő, azonban a versei, melyekben filozo-

fál vagy problémákat vet föl, kevésbé sikerültek, még gyenge a tü-
deje az erősebb hangot igénylő harci dalokhoz.

Arató András figyelmet érdemel, mert költő, — visszatér oda,
ahonnan századokkal ezelőtt elindultak: egyszerű dolgokat egyszer-
rűen dalol meg.

Végh György

KULTÚRTÖRTÉNELEM

AZ ERDÉLYI MAGYAR SZÍNÉSZET HŐSKORA. (*Nagy Lázár nap-
lói 1792—1821.*) Dr. Jancsó Elemér, kolozsvári gimnáziumi tanár dí-
cséretes kezdeményezésére kiadványsorozat indult meg Kolozsvárott,
az eddig kiadatlan magyar művelődéstörténeti értékű naplók közzé-
tételére, *Erdélyi Ritkaságok* címmel. Ennek első kötete az a 110 oldal-
as, sok pompás képpel ellátott könyv, amelyhez Jancsó Elemér írt tör-
neti bevezetést, kiemelve, hogy az erdélyi magyar színházat aznap in-
dult meg, mikor Katona József született: 1792. évi november 11-én.
Az „erdélyi nemes jádzó társaság“ első szervezője, Kótsy Patkó Já-
nos ekkor mondta az első magyar szót u. n. hivatásos színpadon, Er-
délyben. A kolozsvári főtéri Rhédey grófi palota nagy báltermében
lelkes fő- és köznemesi hallgatóság tapsolt a magyar szónak, mikorá-
ban még csak a német színházba jártak, sőt még közel 30 évig a szá-
szoké volt a művelődés irányítása. Az osztrák politika Szebenbe he-
lyezte a XVIII. század közepén a főkormányshéket és csak a század
végén helyezték át Erdély természetes, ősi fővárosába, Kolozsvárra.
Bánffy György kormányzóval együtt egész csomó magyar úri család,
tisztviselők serege jött Kolozsvárra és a színházat, irodalom érdeké-
ben sokat tettek vezetőik. Az 1792-től 95-ig maga erejéből játszó tár-
saság ezután országgyűlési biztatást kap, őt nevezetes buzgó hazafi
biztosokat rendelve a színházat ügyei kormányzására, mint az or-
szággyűlés jegyzőkönyve mondja: „szükséges a többi dicső nemze-
tek példájától ösztönözve nyelvének fenntartásán munkálkodni“ a
játékszín útján is. Az első magyar színház építésének ügyét Fekete
Ferenc irányításával, tervei szerint ez az ötös bizottság veszi kezé-
be, id. Wesselényi Miklós és más kitűnő követek, áldozatkész főne-
mesek baráti köre. Mikor már Kolozsvárnak 3 magyar középiskolája,
egyre szaporodó és magyarosodó kézműves társadalma volt, való-
sággal lelki szükségévé vált a „Magyar Jádzó-társaság“, ahogy Nagy
Lázárnak 1821-ben írt műve címlapjáról olvashatjuk. Ezt a kéziratot
különösen érdekessé teszi, hogy mint a nemzeti szellemű polgár-
ság harcosa, a régi és újmódi küszöbén, a nemesség és polgárság
eme közös alkotásában látja a nemzeti ébredés jelét.

Nagy Lázárt az 1811-i országgyűlés küldi ki Erdély leglelkesebb
„szép elméi“ és hazafiai közül választott bizottságába; Teleki Lajos
vezetésével, Cseréy Mihállyal, Thorockay gróffal és Kemény Ignác-
cal együtt agítál hónapokon át a színházépítés költségeiért, míg 10
év múlva megnyithatják Thália első magyar templomát, a 3 évvel
ezelőtt vandál oláh kezek által lebontott, diákszállóvá átépített Far-
kas-utcai színházat. Nagy Lázár naplója az Erdélyi Nemzeti Játék-
szín eredetét, létrehozatalának főbb állomásait nyomon követve,
négy fejezetre oszlik, éppen a felépítés időpontjaihoz igazodva. Az
előkészületek, első kezdetleges előadások rövid története után a II.
részben az 1795—1810. évig terjedő tervezetéseket, első kapavágá-
sok történetét foglalja össze Nagy Lázár, majd a Wesselényi-ház
udvarán otthont lélt színház 1810—21-i vergődéseit, az építkezés
akadályokkal és közönyvel küszködő folyamatait. A negyedik részben
élete diadalául említi az 1821. márc. 12-i színháznyitást, felsorolva

a színészeket s a megnyitón megjelent előkelőségeket. Az építés összes költsége közel 60,000 forint volt, annyi, amennyit egy Pálffy gróf ekkortájt csak egyetlen Bécsben színrehozott idegen opera támogatására szánt... Bizony a dunántúli főnemesek csillagászati távolságban éltek lélekben, magyar érzésben ezektől a derék erdélyi uraktól és egyszerű polgároktól, akik évekre előre megváltották páholyaikat, magukéból egészítették ki a színészek ruhatárát és még a zenekar hangszereire is áldoztak. Fel is sorolja lelkiismeretesen Nagy Lázár, kik és mi mindent ajándékoztanak. Az első színházgondnok éppen ő lett, élete ezután egészen összekapcsolódik a színházéval. A Corvinus Mátyással megnyitott színpaddal sokat törődik ezután, emeli a játékok színvonalát, békíti az előadódó torzsalkodások hőseit, a drámák mellett operákat is betanítat; neki köszönhetjük, hogy az első magyar operának, *Béla futásá*-nak szerzőjét Kolozsvárra szerződtették: *Ruzitska* Józsefet, ki ugyancsak karmesternek jött ide, de úgy megszerette a lelkes közönséget, hogy kedvtelésből írt néhány hónapi „muzikális direktorsága idején” kísérőzenét két szomorújátékhoz, a *Béla futásához* és a *Kemény Simonhoz*, ezzel úttörő operaszerzőnké válva, öntudatlanul is.

Igaz, hogy Nagy Lázárról *Déryné* naplói mint fukar és kicsinyes emberről szólnak, de szakértelmét, rajongását ő is elismeri, aki a színész-fegyelemmel sokat törődött és így könnyen lehetséges, hogy egyik-másik léhább actor vagy actrix-kisasszony előtt nem volt rokonszenves. Fő az azonban, hogy a színháznak lelkiismeretes sáfárja, a daraboknak gondos bírálója volt és ezzel a most kinyomtatott kis kézirat- emlékével rengeteg adatot megőrzött az irodalom- és kultúrtörténet számára. *Jancsó Elemér* érdeme, hogy most ezt és nemsokára ilyen hasonló kéziratokat az egész magyar közönség haszonnal forgathat, ősei nevét keresheti a sárgult lapok után kinyomtatott könyvekben.

dr. Gerely Pál

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGÓ
FÉL ÉVRE 2-50 PENGÓ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER, VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON: 18—22—40. — MUTATVÁNSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

A KÁRMELITA CSEPPEK NÖVÉNYI SÓSBORSZESZ KÜLÖNLEGESSÉG

A Kármelita-rend több mint 200 éves, másoktól eddig felül nem múlt, ma is újszerű találmánya. 72% finom szeszt és kb. 30-féle növényi kivonatot tartalmazó párlat.

Kellemes illatánál, de főképen kiváló, aromatikus összetételénél fogva teljesen egyedülálló, a művelt ember igényeit kielégítő, elsőrangú háziszser.

Nagy eredménnyel használható úgy belsőleg, mint külsőleg.

1721 óta ismerik, kedvelik az összes kultúrállamokban

Kis üveg ára . . 1-20 P

Nagyobb üveg ára 3-30 P

Kapható drogériákban és szaküzletekben.

Csak zárt üvegekben hozzuk forgalomba!

KÉSZITI A KÁRMELITA RENDHÁZ

BUDAPEST, XIII. HUBA-U. 12. TELEFON: 291—469

SIK SÁNDOR

PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN TÁRS. KIADÁSA

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.